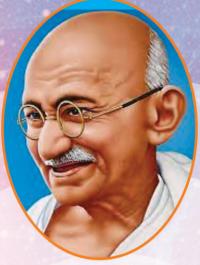

पुणे | वर्ष १० वे | अंक ४ | ऑक्टोबर २०२१ | मासिक | पृष्ठ संख्या ५२ | किंमत ₹२५/-|

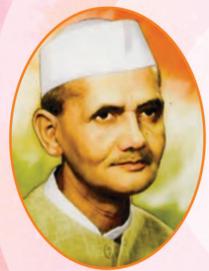

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, पुणे.

विनम्र अभिवादन

राष्ट्रपिता महात्मा गांधी

लालबहादूर शास्त्री

सरदार वल्लभभाई पटेल

इंदिरा गांधी

शिक्षण संक्रमण - ऑक्टोबर २०२१ (२)

ऑक्टोबर २०२१ शके – १९४३

शका — ५,५०३ * सल्लागार मंडळ *

श्री. दिनकर पाटील अध्यक्ष, राज्यमंडळ, पुणे सदस्य

श्री. तुकाराम सुपे श्री. शरद गोसावी श्री. कृष्णकुमार पाटील

* संपादक *

डॉ. अशोक भोसले सचिव, राज्यमंडळ, पुणे

* कार्यकारी संपादक *

श्री. पोपटराव महाजन सहसचिव (प्र.), राज्यमंडळ, पुणे

* सहायक संपादक *

श्री. गोवर्धन सोनवणे संशोधन अधिकारी (प्र.) राज्यमंडळ, पुणे

* संपादक मंडळ *

श्रीमती प्रिया शिंदे श्री. ज्ञानेश बावीकर डॉ. दिलीप गरुड श्री. सलिल वाघमारे श्री. माधव धायगुडे डॉ. लतिका भानुशाली

वार्षिक वर्गणी: रु.२५०/-किरकोळ अंक रु. २५/-

And a get also the grant of the

शिक्षण संक्रमण

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, पुणे

अंतरंगानुक्रम

3			
	* तुलनात्मक शिक्षण म्हणजे काय आणि कशासाठी?	डॉ. वसंत काळपांडे	ų
	 मातृभाषेतून शिक्षण व संशोधन तसेच लष्करी शिक्षणाला प्राधान्य : इस्रायल 	डॉ. अपर्णा लळिंगकर	१०
	 कोट' डि'व्वा अर्थात आयव्होरी कोस्टमधील शिक्षणपद्धती 	उषा राणे	१७
	* प्रत्येक मूल शिक्षण प्रवाहात : अमेरिका	प्रा.डॉ.विनता कुलकर्णी	२३
	 संशोधनात्मक आणि नावीन्यपूर्ण शिक्षण : इंग्लंड 	रश्मी कदम	32
	 युरोप खंडातील लोकप्रिय शिक्षण केंद्र : स्पेन व मेक्सिको 	स्मिता टेमकर	३५
	 विकासात महत्त्वपूर्ण योगदान देणारे कृतियुक्त शिक्षण : जपान 	डॉ. कविता जाधव	३७
	* Education in Australian	Ruthvik Rao	४०
	* Student-Centred Learning in Finland	Anuradha Nagpal	१३
	 Education in Russia, Aimed at Overall Development 	Rohini Joshi	४६
	* Education in Germany	Bhavana Narsingoju	४८

* 'शिक्षण संक्रमण' हे मासिक मालक, महाराष्ट्र स्टेट बोर्ड ऑफ सेकंडरी ॲण्ड हायर सेकंडरी एज्युकेशन, पुणे यांच्यासाठी मुद्रक व प्रकाशक डॉ. अशोक बंडूजी भोसले यांनी डिलाईट प्रिंटर्स, १६-ए, हिमालया इस्टेट, शिवाजीनगर, पुणे - ४११ ००५ येथे छापून स.नं. ८३२-ए, फायनल प्लॉट नं. १७८, १७९, बालचित्रवाणीजवळ, आघारकर रिसर्च इन्स्टिट्यूटमागे, भांबुर्डा, शिवाजीनगर, पुणे-४११ ००४ येथे प्रसिद्ध केले. संपादक : डॉ. अशोक बंडूजी भोसले

* "Shikshan Sankraman" monthly is owned by, Maharashtra state Board of Secondary and Higher Secondary Education, Printed & Published by Dr. Ashok Banduji Bhosale, Printed at Delight Printers, 16/A, Shivajinagar, Himalaya Industrial Estate, Pune - 411005, Published at Sr. no.832, Final Plot No. 178 & 179, Near Balchitrawani, Bhamburda, Shivajinagar, Pune - 411004.

Editor - Dr. Ashok Banduji Bhosale

मनोगत 🗷-

'बुद्धी, भावना आणि शरीर यांचा विकास म्हणजे शिक्षण होय', हा विचार देणारे आणि या विचाराच्या प्रत्यक्ष अंमलबजावणीसाठी 'नयी तालीम' सारखा शैक्षणिक प्रयोग देणारे महात्मा गांधी यांचा २ ऑक्टोबर हा जन्मदिवस गांधी जयंती म्हणून साजरा केला जातो. गांधीजींनी दिलेल्या शिक्षणाच्या विचाराचा संपूर्ण देशपातळीवर आणि जगातही अनेक शैक्षणिक धोरणातून

पुरस्कार करीत असले तरी तो पूर्णत्वास येत नाही, ही वस्तुस्थिती आहे. विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून विकसित देशांनी आणि विशेषतः पाश्चिमात्त्य देशांनी भौतिक आणि शैक्षणिक प्रगती साधली असली तरी शिक्षणाचे आणि जीवनाचे अंतिम ध्येय गाठू शकलेले नाहीत. याउलट अविकसित आणि विकसनशील देशातील विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाची अजूनही म्हणावी तशी प्रगती झाली नसल्याने भौतिक सुविधांचा अभाव दिसून येतो. याचाच अर्थ 'तांत्रिक शिक्षणावर भर देणारा' आणि 'आंतरिक शिक्षणावर भर देणारा', अशा दोन गटात विभागणी असणारा एक प्रवाह दिसून येत असल्याने ''तांत्रिक शिक्षण आणि आंतरिक शिक्षण यांचा मिलाफ झाला तरच शिक्षणांचे ध्येय गाठू शकू,'' असे जे. कृष्णमूर्ती म्हणतात. हाच शिक्षणाचा विचार महात्मा गांधीनी मांडलेला आहे. शिक्षण संक्रमणच्या मागील महिन्यातील अंकात विविध देशांच्या शिक्षण पद्धती मांडलेल्या होत्या. या महिन्याच्या अंकातही अशा काही देशांच्या शिक्षण पद्धती मांडण्याचा प्रयत्न आहे. यातूनच गांधीजींना अपेक्षित शिक्षणाची पद्धती विकसित व्हावी, हीच अपेक्षा!

'जय जवान, जय किसान' असा नारा देणारे माजी पंतप्रधान लाल बहादूर शास्त्रीजींचा २ ऑक्टोबर हा जन्मदिवस. सरदार वल्लभभाई पटेल आणि माजी राष्ट्रपती डॉ.ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांचा जन्मदिवस ऑक्टोबर महिन्यातीलच अनुक्रमे 'राष्ट्रीय एकता दिन' आणि 'वाचन प्रेरणा दिन' म्हणून साजरा करतो. देशाच्या माजी पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांची पुण्यतिथी 'राष्ट्रीय संकल्प दिन' म्हणून पाळली जाते. या सर्व महान व्यक्तिमत्त्वांना अभिवादन!

या सर्वच नेत्यांच्या जीवनचरित्रातून प्रेरणा घेऊन विद्यार्थ्यांनाही प्रेरित करूया. 'दिव्याने दिवा उजळवूया'.

श्री. दिनकर पाटील

अध्यक्ष, राज्यमंडळ, पुणे.

तुलनात्मक शिक्षण म्हणजे काय आणि कशासाठी? डॉ. वसंत काळपांडे, पुणे : ९८२३०५१८०९

'तुलना' हे मानवी जीवनाचे आणि शिकण्याचे एक अविभाज्य अंग आहे. तुलनेचा वापर सर्वच ज्ञानशाखा योग्य रीतीने करत असतात. विविध देशातील वेगवेगळ्या कालखंडातील, विविध प्रांतातील शिक्षण पद्धतींचा अभ्यास हे तुलनात्मक शिक्षण होय. विविध देशांतील शिक्षण पद्धतींचा तुलनात्मक अभ्यास करून व या क्षेत्रातील आपल्या अनुभवांच्या आधारे

आपल्याला काय शिकता येईल व सकारात्मक बदल कसे करता येतील हे या लेखात लेखक अभ्यासपूर्ण रीतीने मांडत आहेत.

मानवी जीवनाचे आणि शिकण्याचे एक अविभाज्य अंग तुलना करणे हा दुर्गुण आहे, तुलना टाळलीच पाहिजे, अशी शिकवण काही शिक्षणतज्ज्ञ देतात. पण त्यांची ही शिकवण क्वचितच यशस्वी ठरलेली दिसते. कारण तुलना करणे हा माणसाच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सहजगुण, सहजप्रवृत्ती आहे. तुलना हे शिकण्याचे अतिशय प्रभावी साधन आहे आणि तिचा सर्वच ज्ञानशाखा योग्य रीतीने वापर करून घेत असतात. माणसाच्या वैयक्तिक आणि सामाजिक जीवनातसुद्धा सातत्याने तुलना सुरूच असते. विविध व्यक्ती, समाजसमूह, संस्था, देश, एकाच देशातील विविध राज्ये काय करतात यांच्या तुलनात्मक अभ्यासातून काढलेल्या योग्य निष्कर्षांवर आधारलेली कृती एखाद्या व्यक्तीला, समाजाला किंवा देशाला पुढे नेते; तर चुकीचे अर्थ काढलेली तुलना मागेही खेचू शकते. तुलनात्मक अभ्यासाच्या बाबतीत शिक्षणक्षेत्र अपवाद असण्याचे कारण नाही. आपल्याला आदर्श वाटतील अशा इतर व्यक्ती, समाजसमूह, देश यांच्यासारखे वागणे 'आपण त्यांच्या समान व्हावे' असा बोध घेऊन

त्यांचे अनुकरण करणे, हे या दिशेने टाकलेले पहिले पाऊल; तर त्यांच्यापुढे जाण्याचा प्रयत्न करणे, हे त्यापुढचे पाऊल. या पुढच्या पावलालाच आपण स्पर्धा म्हणतो. स्पर्धा निकोप असावी, तिच्यामुळे वैरभावना निर्माण होऊ नये, हे पाहणे महत्त्वाचे आहे. मात्र योग्य प्रकारे उपयोग केला तर तुलना आणि स्पर्धा यांना खलनायक समजण्याचे कारण नाही.

तुलनात्मक शिक्षण म्हणजे काय?

तुलनात्मक शिक्षण ही विविध शिक्षणपद्धतींची छाननी आणि मूल्यमापन करणारी शिक्षणशास्त्र या विद्याशाखेची एक शाखा आहे. शैक्षणिक तत्त्वज्ञान, शैक्षणिक समाजशास्त्र, शैक्षणिक मानसशास्त्र, शैक्षणिक सांख्यिकी, शैक्षणिक संशोधन, शैक्षणिक प्रशासन, शैक्षणिक तंत्रज्ञान यांच्यासारखीच एक विद्याशाखा. या विद्याशाखेत वेगवेगळ्या देशांच्या शिक्षणपद्धतींचा तुलनात्मक अभ्यास मोठ्या प्रमाणात होत असल्यामुळे दोन किंवा दोनपेक्षा जास्त देशांच्या शिक्षणपद्धतींची तुलना म्हणजेच तुलनात्मक शिक्षण असा अनेक अभ्यासकांचा गैरसमज झालेला दिसून येतो. एकाच

देशात विविध कालखंडांत शिक्षणपद्धती कशी विकसित झाली, कोणत्या सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजकीय आणि इतर घटकांचा कसकसा परिणाम या विकसनात होत गेला, यांचा अभ्यासही तुलनात्मक शिक्षणातच येतो. एकाच देशातील विविध राज्यांच्या, जिल्ह्यांच्या, शिक्षण संस्थांच्या, समाजसमूहांच्या शिक्षण प्रक्रियांचा अभ्याससुद्धा तुलनात्मक शिक्षणाचाच भाग असतो. ग्रामीण-शहरी विभाग, सरकारी-खासगी शाळा, असा अभ्यास तुलनात्मक शिक्षण या विद्याशाखेतच येतो. असे अभ्यास करताना एकाच अभ्यासात संपूर्ण शिक्षणव्यवस्थेचा अभ्यास केला पाहिजे, असे नाही. शिष्यवृत्ती परीक्षा, ज्ञानरचनावाद, माध्यमिक शालान्त प्रमाणपत्र परीक्षांचे निकाल, पालकांना शिक्षणावर करावा लागणारा खर्च अशा एखाद्या पैलूचा अभ्याससुद्धा तुलनात्मक शिक्षणात होऊ शकतो.

तुलनात्मक शिक्षणाचा अभ्यास कशासाठी?

वेगवेगळ्या देशांत कोणत्या चांगल्या गोष्टी सुरू आहेत आणि आपल्या शिक्षणव्यवस्थेत त्या कशा समाविष्ट करता येतील, या दृष्टीने विविध देशांत नेहमीच प्रयत्न सुरू असल्याचे दिसून येते. युनेस्को आणि युनिसेफ या दोन्ही संस्था जगभरातील विविध देशांची शैक्षणिक प्रगती आणि त्या देशांत सुरू असलेले कार्यक्रम यांची माहिती आणि अभ्यास वेळोवेळी प्रसृत करत असतात. फिनलंड आणि सिंगापूर या दोन देशांनी PISA मध्ये मिळवलेल्या यशामुळे अभ्यासविषय आणि शैक्षणिक पर्यटन म्हणून हे दोन देश शिक्षणक्षेत्रात विशेषच प्रिय झाले आहेत. अमेरिका, इंग्लंड आणि ऑस्ट्रेलिया या तीन देशांत भारतातील विद्यार्थी मोठ्या प्रमाणावर पदव्युत्तर शिक्षणासाठी आणि आता तर बारावीनंतरही पदवी शिक्षणासाठीही जात असल्यामुळे या देशांच्या शिक्षणपद्धतीसुद्धा भारतात खूपच महत्त्वाच्या वाटतात. या पार्श्वभूमीवर आंतरराष्ट्रीय शाळांची आणि या शाळांमध्ये शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांची वाढती संख्या लक्षात घेण्यासारखी आहे. परदेशांत शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणावर भारतीय पालकांनी एखाद्या वर्षी केलेला खर्च आणि भारतात राज्य सरकारने आणि केंद्र सरकारने त्याच वर्षाच्या अभ्यास डोळे उघडणारा असू शकेल.

इतर देशांमध्ये काय चालले आहे, त्यात चांगले काय आहे, कोणत्या बाबतींत ते अपयशी ठरले आहेत, आपल्याला त्यांच्या यशापयशापासून काय शिकता येईल, यांचा अभ्यास करणे आवश्यकच आहे; परंतु त्याबरोबरच एखाद्या देशाचे मॉडेल आपल्याकडे जसेच्या तसे रुजू शकणार नाही, हेसुद्धा विसरून चालणार नाही. भौतिक सुविधा, तंत्रज्ञानाचा वापर, असे काही वरवरचे बदल अमलात आणायला सोपे असतात. मात्र इतर बदल अमलात आणणे खूपच कठीण असते. अनेकदा लोकांच्या श्रद्धा, अस्मिता, मूल्ये, मानसिकता, सवयी या बाबी बदल करताना आड येतात; परंतु हे बदल समाजाच्या प्रगतीसाठी आवश्यकच असतील, तर लोकांची घट्टपणे रुजलेली मानसिकता बदलण्यासाठी विशेष प्रयत्न करावे लागतात. आपल्याला आपल्या शिक्षकांनी ज्या पद्धतीने शिकवलेले असते, तीच अध्यापन पद्धती आपल्याला

चांगली वाटत असते. कितीही प्रशिक्षणे झाली तरी ती सोडायला आपण तयार नसतो. बदलाच्या आड येणाऱ्या अशा मानसिकतेचे हे एक सर्वांना परिचित असलेले उदाहरण आहे. कोणताही बदल अयशस्वी होण्याचे एक प्रमुख कारण म्हणजे निरध्ययनाकडे (Unlearning) नेहमीच होणारे दुर्लक्ष. प्रसिद्ध निसर्गवादी विचारवंत आणि शिक्षणतज्ज्ञ हेन्री डेव्हिड थोरो (थोरो यांच्या विचारांवर भारतीय तत्त्वज्ञानाचा, तर थोरो यांच्या तत्त्वज्ञानाचा महात्मा गांधींवर प्रभाव पडला होता.) प्रसिद्ध ब्रिटिश लेखक जी.के.चेस्टरसन, अमेरिकन भविष्यवादी आल्विन टॉफ्लर यांनी शिकताना, कोणताही बदल करताना नवीन गोष्टींचे प्रशिक्षण देण्यापूर्वी मेंदूतील जुन्या चुकीच्या, कालबाह्य झालेल्या संकल्पना, कौशल्ये आणि विश्वास यांची अडगळ काढून टाकणे, निरध्ययन (अनलर्निंग) याला खूपच महत्त्व दिले आहे. कोणत्याही यशस्वी बदलासाठी तीव्र आणि प्रगल्भ अशी राजकीय इच्छाशक्ती, लोकांची मानसिकता बदलण्यासाठी त्यांचे निरध्ययन आणि उद्बोधन, शिक्षक आणि अंमलबजावणी करणाऱ्या अधिकाऱ्यांचे प्रशिक्षण आणि त्यांना राज्यकर्त्यांचा प्रशासकीय व नैतिक पाठिंबा या बाबी अत्यावश्यक असतात.

२०२० च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील तरतुदी पाहिल्यास असे दिसून येईल, की या तरतुदींपैकी अनेक तरतुदींची अंमलबजावणी वेगवेगळ्या प्रगत देशांमध्ये आणि भारतातील अनेक चांगल्या शाळांत सुरू आहेच. जागतिकीकरणाबरोबर जुळवून घेताना, इतर देशांच्या चांगल्या बाबींचा स्वीकार करत असतानाच धोरणातील या तरतुदींची भारतीय संस्कृती, भारतीय मानसिकता यांच्याशी सांगड घालावी लागेल. नवीन धोरणात भारतकेंद्री शिक्षणव्यवस्थेचा पुरस्कार करताना भारताच्या जुन्या परंपरांचे पुनरुज्जीवन करण्याचा अनेक ठिकाणी प्रयत्न केलेला आहे. मात्र हे करताना भारतीय संविधानातील तरतुदी, आधुनिकता आणि जागतिक घडामोडींच्या पार्श्वभूमीवर भारताचे उत्तरदायित्व यांच्याशी तडजोड केली जाणार नाही, हेसुद्धा स्पष्ट केले गेले आहे.

'शिक्षण संक्रमण'च्या सप्टेंबर आणि ऑक्टोबर या महिन्यांच्या अंकांत काही देशांच्या शिक्षण पद्धतींचे विविध लेखकांनी विश्लेषण करण्याचा प्रयत्न केला आहे. हे लेख वाचल्यावर या देशांकडून आपल्याला काय घेता येईल याचा काही निवडक पैलू घेऊन ऊहापोह करण्याचा प्रयत्न मी या लेखात पुढे केला आहे.

विविध देशांकडून आपल्याला काय शिकता येईल?

वेगवेगळ्या देशांत पूर्व प्राथमिक, प्राथमिक, उच्च प्राथमिक, माध्यमिक, उच्च माध्यमिक हे स्तर वेगवेगळ्या कालावधीचे आहेत; परंतु या कालावधीचा शालेय शिक्षणाच्या आकृतिबंधाचा – शिक्षणाच्या गुणवत्तेशी फारसा संबंध आहे, असे दिसत नाही. त्यामुळेच २०२०च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात ५+३+२+२ या आकृतिबंधाऐवजी ५+३+३+४ असा आकृतिबंध सुचवला असला तरी हा बदल अभ्यासक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी आहे; वर्ग सध्या आहेत तिथेच राहतील असे स्पष्टपणे म्हटलेले आहे.

बहतेक देशांत मातृभाषा हेच शालेय शिक्षणाचे माध्यम आहे. सर्व प्रगत देशांत बहुसंख्य विद्यार्थी सरकारी शाळांमध्येच शिकतात. आपल्याकडे मात्र पालकांचा ओढा खासगी शाळांकडे वाढायला लागला आहे. यामागील कारणांचा अंदाज घेऊन उपाययोजना करणे गरजेचे आहे आणि तेच विद्यार्थ्यांना आकलनाच्या दृष्टीने सोयीचे असल्याचे तज्ज्ञ सांगतात. अनुभवही तेच सांगतात. असे असले तरी हे खरोखरच वैश्विक सत्य आहे काय? शैक्षणिकदृष्ट्या प्रगत अशा सिंगापूरच्या लोकांची मातृभाषा चिनी, मलाय किंवा तमिळ असूनही १०० टक्के शाळांमध्ये पूर्व प्राथमिकपासून सर्वच स्तरांवर शिक्षणाचे माध्यम इंग्रजी हेच आहे. याचा अर्थ कसा लावणार? केवळ मातृभाषेतून केले म्हणून वाईट अध्यापनही प्रभावी होऊ शकेल काय? संविधानाच्या तरतुर्दीनुसार मातृभाषेतून अध्यापन करणे अनिवार्य करणे शक्य आहे काय? सर्वोच्च न्यायालयाच्या घटनापीठाने आपल्या मुलांना कोणत्या भाषा माध्यमात शिकवायचे यांचा अधिकार सर्वस्वी पालकांचा असून त्यात (राज्य किंवा केंद्र) शासन हस्तक्षेप करू शकत नाही, असा दिनांक ६ मे २०१४ रोजी नि:संदिग्ध शब्दांत निर्णय दिला आहे. संविधानाच्या आणि कायद्याच्या चौकटीत राहून मातृभाषेला शिक्षणाचे माध्यम म्हणून कशा रीतीने उत्तेजन देता येईल, यांचा विचार करणे आवश्यक आहे.

भारत हा प्राचीन काळापासूनच बहुभाषक देश आहे. दोन ते आठ वयोगटातील मुले एकाच वेळी अनेक भाषा सहजपणे शिकू शकतात, हे आता सर्वमान्य झालेले तत्त्व आहे. अगदी पूर्व प्राथमिकपासूनच बहुभाषिकत्व हा नवीन शैक्षणिक धोरणाचा गाभा आहे. पहिलीपासून इंग्रजी, इंग्रजी शिकवताना आवश्यकतेनुसार मातृभाषेचा वापर करणे, गणित आणि विज्ञान हे विषय मातृभाषेबरोबरच इंग्रजीतही शिकवणे म्हणजेच सेमी-इंग्रजी या महाराष्ट्राने देशाला दिलेल्या देणग्या आहेत. या संदर्भात भाषाविषयक धोरणाच्या अंमलबजावणीचा विचार झाला पाहिजे.

अमेरिका, कॅनडा यांच्यासारख्या प्रगत देशात इयत्ता पाचवीपर्यंत वाचन आणि संख्याज्ञान यावरच भर दिल जातो. इतर सर्व विषय त्यांचा फापटपसारा वाढवण्याऐवजी वाचन आणि संख्याज्ञान यांच्याभोवती आणि खेळ आणि कला यांच्या माध्यमातून असतात. हेच तत्त्व आपल्या शैक्षणिक धोरणातही स्वीकारलेले आहे.

स्वशिक्षण, सहिशिक्षण, अनुभवाधारित शिक्षण या मूळ भारतीय असलेल्या अध्ययन-अध्यापन पद्धतींचा आपल्याला विसर पडला आहे. त्या आता आपल्याला प्रगत देशांकडून २०२०च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या संदर्भात नव्याने शिकाव्या लागतील. वर्गांची बैठकव्यवस्था त्या दृष्टीने बदलावी लागेल. शिक्षणातून अपेक्षित असलेली कौशल्ये, मूल्ये, भावनिक आणि शारीरिक विकास या बाबी लेखी परीक्षांच्या माध्यमातून तपासता येत नाहीत. त्या निरीक्षण आणि आकारिक मूल्यमापनाच्या विविध साधनांचा वापर करूनच मोजता येतात, हे आता सर्वांनीच मनापासून स्वीकारले पाहिजे. इकडे मेकॉलेच्या नावाने बोटे मोडायची आणि आपण तेच करायचे हे आता चालणार नाही. अपेक्षित क्षमता प्राप्त केलेल्या विद्यार्थ्यांना ९० टक्के गुण, तर अपवादात्मक गुणवत्ता असलेल्या विद्यार्थ्यांना त्यापेक्षा जास्त गुण, अशा रीतीने मूल्यमापन पद्धतीत बदल करून सपाटीकरण टाळता येईल काय? अमेरिकेत बारावीतसुद्धा विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन शाळेच्या पातळीवरच केले जाते. आपल्याला १०० टक्के नसला तरी मूल्यमापनाचा बराचसा भाग शाळेच्या स्तरावरच घेता येईल काय? मूल्यमापन, परीक्षा यांचा अध्ययन—अध्यापन प्रक्रियेचा अविभाज्य भाग म्हणून विचार करावा लागेल. सिंगापूरसारख्या बाह्य परीक्षांवर प्रचंड भर देणाऱ्या देशालाही आता आपल्या धोरणात बदल करण्याची गरज भासायला लागली आहे.

आपल्या देशात प्रगत देशांच्या तुलनेत विद्यार्थी-शिक्षक प्रमाण बरेच जास्त आहे. अमेरिकेसारख्या इतर काही देशांतल्याप्रमाणे शालेय कामकाजात पालकांची योग्य नियोजन करून स्वयंस्फूर्तीने केलेली मदत घेता येईल काय? शिक्षकांना वर्गाध्यापनात मदत करणे, शाळेचे विविध उपक्रम, सहली यांचे आयोजन करणे, प्रशासकीय बाबींमध्ये मदत करणे, अशा प्रकारे पालक मदत करू शकतील. यामुळे सुजाण पालकत्व, पारदर्शक प्रशासन, सहअध्यापन अशा अनेक गोष्टी साध्य होऊ शकतील. 'निपुण भारत' कार्यक्रम किंवा National Mission on Foundation Literacy and Numeracy मध्ये पालक आणि समाजातील स्वयंसेवकांचा सहभाग सुचवला आहेच. या कार्यक्रमाचा माध्यमिक स्तरापर्यंत विस्तार करण्याचा विचार करता येईल.

व्यवसाय शिक्षणाचा भारतात विशेष विचार करावा लागेल. जर्मनीसारखी सँडविच/Dual पद्धतीचा विचार करता येईल काय? व्यवसाय शिक्षणाचा विस्तार करून सर्वांना हे अभ्यासक्रम अनिवार्य करता येतील काय? या प्रश्नांचाही विचार व्हावा लागेल.

पुरेशी आर्थिक तरतूद, भौतिक साधनसुविधा या गोष्टी महत्त्वाच्या असल्या तरी योग्य दिशेने होणारे मानवी प्रयत्न नसतील तर त्यांची किंमत शून्यच असते. एखादे धोरण कागदावर वाचताना कितीही चांगले वाटत असले तरी ते तिच्या अंमलबजावणीपेक्षा चांगले असू शकत नाही. कोणत्याही धोरणाची प्रभावी अंमलबजावणी ही कार्यकर्त्यांचा अभ्यास, त्यांचा बदलांवरचा विश्वास, तळमळ, विद्यार्थ्यांबदुदल त्यांना वाटत असलेले प्रेम, उद्दिष्टांबद्दलची स्पष्टता आणि ती साध्य करण्यासाठी स्वतःला झोकून देऊन कष्ट करण्याची तयारी यांच्यावरच प्रामुख्याने अवलंबून असते. असे शिक्षक, अधिकारीच बदल योग्य रीतीने रुजवू शकतात आणि आपल्यासारखेच विद्यार्थीही घडवू शकतात. महाराष्ट्राची प्रचलित शिक्षण व्यवस्था, २०२० चे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण, कोरोनाकाळात आलेले अनुभव आणि विविध देशांतील शिक्षणपद्धतींची वैशिष्ट्ये यांचा एकत्र विचार करण्यासाठी एक विचारमंथन शासनाने आयोजित करून एक कालबद्ध कृतिकार्यक्रम तयार करणे ही आजची गरजही आहे.

🥦 लेखक हे महाराष्ट्र राज्याचे निवृत्त शिक्षण संचालक आहेत.

Email: vasant.kalpande@gmail.com

मातृभाषेतून शिक्षण व संशोधन तसेच लष्करी प्रशिक्षणाला प्राधान्य - इस्रायल

डॉ. अपर्णा लळिंगकर, पुणे : ९७४२०४५७८५

इस्रायल म्हटले, की लगेच त्यांचे आधुनिक तंत्रज्ञान व लष्करी सामर्श्व डोळ्यांसमोरे येते. ही वृत्ती त्यांच्या शिक्षणपद्धतीतील सहा तत्त्वांमुळे राजली आहे. मातृभाषेचा सार्थ अभिमान व त्यातून शिक्षण याचबरोबर संशोधन व लष्करी शिक्षणावर भर देणाऱ्या या शिक्षणपद्धतीची ओळख लेखक आपल्याला करून देत आहेत.

आपल्या केरळपेक्षाही लहान क्षेत्रफळ असलेले इस्रायल, हे मध्यपूर्वेतील अरब राष्ट्रांनी वेढलेले एकमेव यहदी राष्ट्र आहे. निम्म्यापेक्षा जास्त वाळवंटी प्रदेश असूनही तिथे तेलाचे साठे नाहीत, तरीही आज इस्रायलची गणना ही अतिशय प्रगत राष्ट्रात होते. इस्रायलमधील सर्वच क्षेत्रांतील नावीन्यपूर्ण संशोधन, हाय-टेक तंत्रज्ञानातील त्यांची प्रगती, जागतिक स्तरावरील क्रमांक एकचे लष्कर आणि जगातील सर्वोत्तम-शक्तीशाली गुप्तहेर संघटना 'मोसाद' या सगळ्या १९४८ मध्येच स्थापना झालेल्या इस्रायलच्या अचिव्हमेंट्स आहेत. जगभरातून इस्रायलमध्ये स्थलांतरित झालेल्या यहुदी लोकांमुळे इस्रायलमध्ये खूप वांशिक, धार्मिक आणि सांस्कृतिक गुंता आहे. कमीतकमी संसाधनांची उपलब्धता आणि सामाजिक आव्हाने, अरब-यहदी संघर्ष या सगळ्याला सांभाळून त्यांनी इतक्या कमी कालावधीत जी झेप घेतलेली आहे त्याचे मूळ त्यांच्या इतिहासात, यहुदी व्यक्तिमत्त्वात आणि त्यांच्या सर्वसमावेशक शिक्षणपद्धतीत सापडते.

यहुदी इतिहास थोडक्यात पाहिला तर लक्षात येते, की स्थलांतरे, वांशिक-धार्मिक संघर्षांनी भरलेला एकूण ४००० वर्षांचा इतिहास आहे. विविध आक्रमणांमुळे त्यांना त्यांच्या मूळ भूमीतून (सध्याच्या इस्रायलमधून) जगभरात स्थलांतरित व्हावे लागले; पण भारतभूमी सोडली तर त्यांना कुठेही भूमीपुत्र म्हणून मान्यता मिळाली नाही. त्यामुळे उपजीविकेसाठी त्यांना व्यापार आणि इतर व्यवसाय यांवरच अवलंबून रहावे लागले. स्वत:ची संस्कृती आणि भाषा टिकवून ठेवण्यासाठी ते घरीच आपल्या मुलांना हिब्रू भाषेचे शिक्षण देत असत. त्यामुळे यहुदी लोक हे कायम शिक्षणाचे महत्त्व असलेले, सुशिक्षित लोक आहेत. इस्लामच्या उदयानंतर ॲण्टी-सेमेटीझम म्हणजेच ज्यू-विरोधी विचारधारा वाढल्याने ज्यूंचा भारतभूमी सोडून सर्वत्र छळ झाला. या छळापासून ज्यूंना वाचवण्यासाठी झायनिस्ट चळवळीची उद्देष्टे खालील प्रमाणे होती.

- १) ज्यूंच्या मूळ भूमीत ज्यूं राज्याची पुनर्स्थापना.
- २) ज्यूंच्या धर्म, संस्कृती, हिब्रू भाषा, परंपरांचे संरक्षण व संवर्धन.
- ३) ज्यूंच्या मूळ भूमीत कृषिप्रधान देश तयार करणे.
- ४) नवीन यहुदी देशाच्या संरक्षणासाठी ज्यू लोकांना लष्करी प्रशिक्षण देणे.

झायनिस्ट चळवळीआधी हिन्नू भाषा ही फक्त त्यांच्या धार्मिक पुस्तकांपुरतीच मर्यादित होती. हिन्नूचा व्यावहारिक तसेच सर्व विषयांतील शब्दकोष निर्माण करून तिच्या पुनरुज्जीवनाचे कार्य झायनिस्ट चळवळीतील लोकांनी केले. हिन्नू भाषेतून शिक्षण देणे याबाबत यहुदी लोक खूपच आग्रही होते. त्यामुळेच १९१२ साली हैफा या शहरात टेक्निऑन या पहिल्या तंत्रशिक्षण संस्थेचे शिक्षणाचे माध्यम हे हिन्नूच ठेवले होते. आजतागायत इस्रायलमध्ये संभाषण, व्यवहार आणि नर्सरी ते उच्चशिक्षण अगदी वैद्यकीय शिक्षणदेखील हिब्रू भाषेतूनच होते. पीएच.डी.चे थिसीसदेखील हिब्रू भाषेतूनच लिहिले जातात. इस्रायलमध्ये दाखल होणाऱ्या सर्वांना हिब्रू भाषा शिकावीच लागते. म्हणून त्यांनी अत्यंत वेगवान पद्धतीने तसेच परिणामकारकरित्या हिब्रू भाषा शिकविण्यासाठी "हिब्रू उल्पान" ही पद्धत विकसित केलेली आहे. यामध्ये हिब्रू संभाषण, वाचन, लेखन यावर भर दिलेला असतो. १९१८ साली जेव्हा जेरुसलेममध्ये हिब्रू विद्यापीठाची स्थापना केली तेव्हा सर्वप्रथम त्यांनी तिथे ग्रंथालय आणि प्रयोगशाळा या इमारती बांधल्या. यातून ज्यूलोकांची संशोधनासाठी असलेली प्राथमिकता दिसून येते. इस्रायलच्या निर्मितीनंतर झायनिस्ट चळवळीतील सर्व अध्वर्यू आणि इस्रायलनिर्मितीमध्ये योगदान देणाऱ्या सर्व ज्यूंचा सन्मान करण्यासाठी विविध शैक्षणिक संस्था, एअरपोर्ट्स, रस्ते, शासकीय इमारती यांना त्यांची नावे दिली गेली.

भारताचे आणि इस्रायलचे पूर्वीपासूनच अतिशय मैत्रीपूर्ण संबंध आहेत. अमेरिकेसारख्या बलाढ्य देशात ज्यूंची संख्या अवधी २% असली तरीही तेथील सर्वच ज्यू हे अतिशय प्रभावशाली आहेत आणि म्हणूनच इस्रायलला अमेरिकेची मदत कायमच मिळत असते. नोबेल पारितोषिक विजेत्यांमध्ये २२६ हे ज्यूईश आहेत आणि त्यातील १२ इस्रायली आहेत. त्याचप्रमाणे गणितातील प्रतिष्ठेचे फिल्ड्स पारितोषिक आत्तापर्यंत १५ ज्यूईश लोकांना मिळालेले आहे आणि त्यातील १ इस्रायली आहे. यावरून ज्यू लोकांचा आणि पर्यायाने इस्रायलचा जागतिक स्तरावरील संशोधन आणि इतर क्षेत्रातील दबदबा दिसून येतो. इस्रायलमध्ये आधीपासून रहात असलेले अरब मुसलमान, ख्रिश्चन किंवा ख्रिस्ती, ड्रूझ आणि जगभरातून स्थलांतरित झालेले अश्कनाझी व सफार्दी ज्यू यांच्यामुळे एक प्रस्कारचा धार्मिक, सांस्कृतिक गुंता तयार झालेला

आहे. यातून इस्रायल हा देश उभारण्यासाठी त्यांनी एक पंचसूत्री अवलंबली. यातील पहिले सूत्र म्हणजे ज्यू धर्म व संस्कृतीचा अवलंब करून ती वृद्धंगत करणे. दुसरे सूत्र म्हणजे बोलीभाषा, व्यवहाराची भाषा, ज्ञानभाषा आणि राजभाषा म्हणून हिब्रू भाषेचाच वापर करणे. देशाच्या आर्थिक उभारणीसाठी कृषी आणि उद्योग यावर आधारित किबुत्सिम आणि मोशाव्हिम यांचा उपयोग करणे हे तिसरे सूत्र होते. 'जो जे वांच्छील तो ते लाहो' या तत्त्वांवर आधारित सर्वसमावेशक अशी शिक्षणपद्धती वापरणे हे चौथे सूत्र होते. तर देशाच्या सुरक्षिततेसाठी तसेच सदैव सज्ज राहण्यासाठी अनिवार्य लष्करी शिक्षण हे पाचवे सूत्र होते.

इस्रायली अभ्यासक्रमात झायनिस्ट चळवळीची ध्येय धोरणे प्रकर्षाने प्रतिबिंबित होतात. त्यांच्या अभ्यासक्रमाची सहा तत्त्वे पुढीलप्रमाणे आहेत.

- **१) मुळे :** यामध्ये ज्यूईश लोकांचे इस्नायलच्या भूमीशी असलेले नाते, त्यांची पाळेमुळे समजून घेणे यावर भर दिला जातो.
- २) पुनर्जन्म : यामध्ये झायनिस्ट चळवळीची गरज, त्याची माहिती, हिब्रू भाषेचे पुनरुज्जीवन कसे केले गेले, इस्रायलचा स्वातंत्र्यासाठीचा संघर्ष व इस्रायलची स्थापना व स्वातंत्र्य यावर भर दिलेला आहे.
- ३) नवीन भूमी : यामध्ये इस्रायलच्या सीमारेषांविषयी माहिती घेणे, त्यांचे नकाशे तयार करणे, मध्यपूर्वेतील इस्रायलचे स्थान कसे आव्हानात्मक आहे यावर भर दिलेला आहे.
- ४) समकालीन समाज: यात समकालीन इस्रायली समाज कसा तयार झाला? ज्यूईश संस्कृती, इस्रायलमधील ऐतिहासिक, धार्मिक ठिकाणे, इस्रायली कला आणि संगीत, इस्रायली लोक यांविषयी माहिती

देणे, इस्रायलमधील नवीन संशोधने आणि हाय टेक इस्रायलची निर्मिती, इस्रायली लेखक आणि कवी यांच्या दृष्टिकोनातून इस्रायल कसा आहे यासगळ्यांची माहिती देणे या तत्त्वांत भर दिला जातो.

- 4) महत्त्वाची तत्त्वे : यात अरब ज्यू संघर्ष, इस्रायलचे संरक्षण, इस्रायलची न्यायव्यवस्था, इस्रायली संसद, इस्रायलचे लोकशाहीसाठीचे प्रयत्न आणि इस्रायलमधील शिक्षण या माहितीवर या तत्त्वांत भर दिलेला आहे.
- **६) माझा इस्रायल :** यामध्ये इस्रायली तसेच ज्यूईश म्हणून ओळख म्हणजेच इस्रायलशी एकनिष्ठ असणे यावर या तत्त्वांत भर दिलेला आहे.

इस्रायली अभ्यासक्रमाची ही सहा तत्त्वे पाहिली, की लक्षात येते इस्रायली शिक्षणतज्ज्ञांनी इस्रायली अभ्यासक्रमाचा अतिशय दूरदृष्टीने विचार केला आहे. ज्यूईश धर्म तसेच संस्कृती आणि इस्रायल एक देश म्हणून त्याविषयी प्रेम निर्माण करणे याचा विचार केला आहे. देशाविषयी एक ममत्व निर्माण करणे त्यावर एक प्रकारचा मालकीहक्क निर्माण करणे यासाठी शिक्षणाचा उपयोग करून घेतलेला आहे.

इस्रायलमध्ये शालेय शिक्षणाचा शैक्षणिक आराखडा पुढे दिलेला आहे. हे सर्व शिक्षण हिब्रू माध्यमातच असते. १) प्रायमरी (प्राथमिक शिक्षण) : १ ली ते ६ वी आणि वयोगट ६ ते १२ वर्षे २) सेकंडरी (माध्यमिक शिक्षण) : ७ वी ते ९ वी आणि वयोगट १२ ते १४ वर्षे ३) हायस्कूल (उच्च माध्यमिक शिक्षण) : १० वी ते १२ वी आणि वयोगट १४ ते १९ वर्षे. हायस्कूल पूर्ण केल्यानंतर पदवी शिक्षण चालू करण्यापूर्वी ८०% विद्यार्थ्यांना लष्करी शिक्षण अनिवार्य आहे. त्यासाठी वयोमर्यादा २१ वर्षे इतकी आहे. लष्करी शिक्षणासंबंधी माहिती स्वतंत्र भागात आपण पाहणार आहोत. लष्करी शिक्षण पूर्ण झाल्यानंतर

विद्यार्थी उच्चिशक्षण घेतात. त्याचा सर्वसामान्य आराखडा पुढीलप्रमाणे आहे. १) फर्स्ट डिग्री (बॅचलर्स) २) सेकंड डिग्री (मास्टर्स) ३) थर्ड डिग्री (प्रोफेशनल कोर्सची पदवी किंवा पीएच.डी.) उच्च शिक्षणासाठी मात्र वयोमर्यादेचे बंधन नसते. इस्रायलमध्ये उच्चिशक्षणाचे माध्यमदेखील हिब्रूच आहे. इंटरिड सिप्लीनरी अभ्यासक्रमांस सेकंड डिग्रीमध्ये महत्त्व आणि प्रोत्साहन दिले जाते. म्हणजे एखाद्याची फर्स्ट डिग्री संगणक शास्त्रात असेल तर दुसरी सेकंड डिग्री ती व्यक्ती शिक्षणशास्त्र किंवा मानसशास्त्रातदेखील करू शकते. नंतर पीएच.डी. म्हणजेच थर्ड डिग्री पूर्ण करताना या दोन्हीचे उपयोजन करू शकते. यामुळे नवीन संशोधनास प्रोत्साहन मिळते. इस्रायल हा जागतिक क्रमवारीत द्वितीय क्रमांकाचा उच्चिशिक्षित देश आहे.

इस्रायलमध्ये शाळांचे विविध प्रकार आहेत. यात मुख्यत: ज्यू लोकांसाठी ज्यूईश शाळा आणि अरब लोकांसाठी अरब शाळा आहेत. ज्यूईश शाळा या हिब्रू माध्यमाच्या आहेत तर अरब शाळा या अरबी माध्यमातून आहेत. ज्यूईश शाळांचे पुन्हा चार विविध प्रकार आहेत: १) कर्मठ धार्मिक २) स्टेट रिलिजस ३) स्टेट सेक्युलर ४) डेमोक्रॅटीक किंवा स्पेशल स्कूल्स. तर अरब शाळांचे तीन प्रकार आहेत: १) मुसलमान अरब २) ख्रिस्ती अरब ३) ड्रूझ अरब. इस्रायलमधील सर्व अरबी आणि ज्यूईश शाळा या सरकारी शाळाच आहेत आणि शिक्षण हे सगळ्यांना अनिवार्य आहे. कर्मठ धार्मिक शाळा या धार्मिक शिक्षणावर खूप भर देतात तर स्टेट रिलीजस शाळांमध्ये धार्मिक शिक्षणाबरोबरच आधुनिक विज्ञान, गणित यांचेही शिक्षण दिले जाते. या दोनही प्रकारच्या धार्मिक शाळांत को-एज्युकेशन नसून मुलांसाठी आणि मुलींसाठी स्वतंत्र वर्ग आहेत. स्टेट सेक्युलर शाळांत धार्मिक शिक्षण कमी आणि सगळा भर हा आधुनिक विज्ञान, गणित आणि तंत्रज्ञान यावर असतो. स्पेशल स्कूल्समध्ये एका विशिष्ट उद्देष्टांवर अधिक भर असतो; पण सेक्युलर शाळांप्रमाणे आधुनिक विज्ञान, तंत्रज्ञान, गणित यावरदेखील भर देतात. या दोनही प्रकारच्या शाळा को-एज्युकेशनच्या आहेत. अरबी शाळांमध्ये त्या-त्या धर्माच्या धार्मिक शिक्षणावर अधिक भर असतो. जशी सामाजिक-आर्थिक स्थिती असेल त्याप्रमाणे आधुनिक शिक्षणावर भर असतो. या सर्व अरबी शाळांमध्ये मुलांचे आणि मुलींचे वर्ग स्वतंत्रपणे भरवले जातात. या व्यतिरिक्त इस्रायलमध्ये इंटरनॅशनल स्कूल्सही आहेत ज्यात सगळे शिक्षण इंग्रजी माध्यमातून दिले जाते. ह्या शाळा को-एज्युकेशनच्या आहेत. इंटरनॅशनल स्कूल्स या खाजगी शाळा आहेत.

साधारणपणे अभ्यासक्रमात पहिली ते बारावी सहा विषय अनिवार्य आहेत. या सहा विषयांत हिब्रू भाषा, इतिहास, इंग्रजी, हिब्रू बायबल, साहित्य (आंतरराष्ट्रीय साहित्य हिब्रूमधून) आणि नागरिकशास्त्र यांचा आंतर्भाव आहे. गणित हा विषय कर्मठ धार्मिक शाळा सोडल्या तर बाकी सर्व शाळांना अनिवार्य आहे. भूगोल हा विषयदेखील इयत्ता ९ वी पर्यंत अनिवार्य असून त्यापुढे मात्र ऐच्छिक आहे. धार्मिक शाळा सोडल्या तर इतर शाळांमध्ये विज्ञान (फिजीक्स, केमेस्ट्री, बायोलॉजी, टेक्नॉलॉजी, रोबोटीक्स, संगणक इत्यादी) हे इयत्ता ९वी पर्यंत अनिवार्य असते आणि पुढे ऐच्छिक असते. स्पोर्ट्स आणि कला हे इयत्ता ९ वी पर्यंत अनिवार्य असते आणि पुढे ऐच्छिक; पण या दोनही विषयांची परीक्षा घेतली जात नाही. शालेय शिक्षणात सरकारतर्फे दोन मुख्य परीक्षा घेतल्या जातात. पहिली मैझाव ही परीक्षा साधारणपणे ५ वी ते ६ वीच्या दरम्यान घेतली जाते. या परीक्षेला शाळेतर्फेच ग्रेड्स दिल्या जातात; पण सगळी रेकॉर्डस सरकारी दस्तऐवजात जातात. दुसरी परीक्षा म्हणजे

'बगरुत' हीच इस्रायलची शालान्त परीक्षा असते. ही उत्तीर्ण होण्यासाठी १०वी आणि १२वीत विद्यार्थ्यांना अनिवार्य विषयांव्यितिरिक्त दोन अधिकचे ऐच्छिक विषय घ्यावे लागतात. सर्व शिक्षण (प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) हे हिब्रू माध्यमातच असते; पण फर्स्ट डिग्री आणि सेकंड डिग्रीच्या आधी प्रत्येकाला इंग्रजीची एक परीक्षा द्यावी लागते. ही परीक्षा केवळ त्यांचे इंग्रजी भाषेचे ज्ञान कितपत आहे हे समजण्यासाठी घेतली जाते. त्या इंग्रजीच्या परीक्षेत जे उत्तीर्ण होतील त्यांना पुढे इंग्रजी भाषा शिकावी लागत नाही. ज्यांना इंग्रजी एक भाषा म्हणून पुढे शिकायची असेल तर ते ती ऐच्छिक भाषा म्हणून शिकू शकतात. अभ्यासक्रम बनविणारी केंद्रीय किमटी साधारणपणे दर १० वर्षांनी अभ्यासक्रम बदलते. अभ्यासक्रम बदलला तरी तो त्याच्या मूळ सहा तत्त्वांपासून दूर जात नाही.

कर्मठ धार्मिक ज्यूईश शाळांमध्ये सर्वाधिक भर हा बायबल आणि ज्यूईश पोथ्या शिकण्यावर दिलेला असतो. या शाळांत ६वीच्या पुढे गणित, विज्ञान, तंत्रज्ञान, संगणकशास्त्र, रोबोटिक्स हे विषय शिकवत नाहीत. तसेच या शाळांतील विद्यार्थ्यांना शालेय शिक्षण संपल्यावर लष्करी शिक्षण नसते. स्टॅंडर्ड धार्मिक ज्यूईश शाळांमध्ये हिब्रू बायबलच्या शिक्षणावर भर असतोच; पण गणित, विज्ञान, तंत्रज्ञान, संगणकशास्त्र, व रोबोटिक्स हे विषयही शिकवतात. या शाळांत लष्करी शिक्षण मुलांना अनिवार्य असते तर मुलींना लष्करी शिक्षण किंवा सोशल सर्व्हीस असे दोन पर्याय उपलब्ध आहेत. स्टेट सेक्युलर शाळांमध्ये धार्मिक शिक्षणावर जरी भर नसला तरी १२ वीपर्यंत बायबल शिकवणे अनिवार्य आहे. त्याचप्रमाणे ॲडव्हान्स गणित, विज्ञान, तंत्रज्ञान, रोबोटीक्स या विषयांवर अधिक भर असतो. या शाळांतील सर्व विद्यार्थ्यांना लष्करी शिक्षण अनिवार्य आहे. स्पेशल स्कूल्स या एक विशिष्ट शैक्षणिक उद्भिष्ट ठेवून चालविलेल्या असतात आणि त्यांना ७०% जनरल

अभ्यासक्रम असतो व ३०% अभ्यासक्रम हा त्यांच्या विशिष्ट उद्दिष्टांनुसार ठेवण्याची मुभा असते. हिब्रू व अरब शाळांमध्ये ज्यूईश तसेच आंतरराष्ट्रीय इतिहास शिकवला जातो. तर अरब शाळांमध्ये मुसलमानांचा इतिहासदेखील शिकविला जातो. अरब शाळांमध्ये ज्यूईश बायबल न शिकवता ज्या धर्माची शाळा असेल त्या धर्माचा धर्मग्रंथ शिकविला जातो. आता ज्यूईश आणि अरब मुलांना एकत्र शिकविण्याचे प्रयोग करणाऱ्या १-२ शाळाही काढलेल्या आहेत. त्यात सर्वांचा इतिहास आणि सर्व धर्मांविषयी शिकविणे असा उपक्रम चालू झालेला आहे; पण त्या प्रयोगाचे यशापयश समोर येण्यास बरीच वर्षे जावी लागतील. सेक्युलर शाळा आणि स्पेशल स्कूल्समध्ये शिक्षकांना अधिक स्वातंत्र्य असते, तर धार्मिक शाळांमध्ये ते नसते किंवा खूप कमी असते. काही सेक्युलर शाळांमध्ये अध्यापन पद्धती, अध्ययन अनुभव तसेच मुख्याध्यापक कोण असावा अशा निर्णयप्रक्रियांमध्ये पालकांचा सक्रिय सहभाग असतो.

शाळांची साधारण वेळ सहा तासांची असते; पण ॲडव्हान्स गणित, ॲडव्हान्स रोबोटिक्स, ऑडव्हान्स फिजीक्स इत्यादी घेतलेल्या हायस्कूलच्या विद्यार्थ्यांना १० तासांची शाळा असते. त्यातच त्यांची लॅब प्रॅक्टीकल्स किंवा अधिकचे प्रॉब्लेम सॉल्व्हिंग तास वगैरे होतात. साधारणतः एक शैक्षणिक तास ४५ मिनिटांचा असतो आणि एका वर्गात ३० ते ४० इतकीच विद्यार्थीसंख्या असते. इतक्या प्रकारच्या शाळा आणि त्यांच्या अभ्यासक्रमातील थोडे थोडे बदल यामुळेच पाठ्यपुस्तकांची निर्मिती ही स्थानिक म्युनिसिपल कॉर्पोरेशनचा शैक्षणिक विभाग पाहतो. हैफासारख्या शहरांमध्ये पाठ्यपुस्तकांचा पुनर्वापर होत असतो. इस्रायलमध्ये मी सेकंड हॅन्ड वस्तूंचा वापर कशाचीही लाज न बाळगता लोक करत असतात हे पाहिले आहे. शिक्षण जरी सर्वांना मोफत असले तरी

काही शैक्षणिक-सांस्कृतिक उपक्रम राबविण्यासाठी शुल्क आकारले जाते. काही शाळांमध्ये इयत्ता ९वी मध्ये मुलांना जर्मनी, ऑस्ट्रिया, पोलंड याठिकाणी असलेल्या हॉलोकॉस्टमधील ज्यूंसाठीच्या छळछावण्यांच्या स्मारकांना भेट देण्याचा उपक्रमदेखील राबवतात. यातही अनेक विद्यार्थी स्वखर्चाने सहभागी होतात. सार्वजनिक वाचनालयांमध्ये विद्यार्थ्यांना मोफत सदस्यत्व मिळते यामुळे शालेय अभ्यासक्रमाव्यतिरिक्त देखील विद्यार्थ्यांमध्ये आवांतर वाचनसंस्कृती वाढीस लागण्यास पोषक वातावरण उपलब्ध करून दिले जाते.

इस्रायलमधील शाळांत आधुनिक तंत्रज्ञानाचा (उदाहरणार्थ वैयक्तिक टॅब्स, लर्निंग मॅनेजमेंट सिस्टीम्स, स्मार्ट बोर्ड्स, स्मार्ट फोन्स इत्यादी) वापर दैनंदिन वर्गाध्यापनात करतात, पीअर आणि सेल्फ असेसमेंट, ज्ञानरचनावाद, प्रकल्पाधारित अध्ययन, अनुभवाधारित अध्ययन (एक्सपीरीएन्शिअल लर्निंग), ओपन लर्निंग, ॲक्टीव्ह लर्निंग, ॲन्थ्रोफिलॉसॉफिकल लर्निंग अशासारख्या अत्याधुनिक अध्ययन तंत्रांचाही वापर केला जातो. त्याचबरोबर या शाळांमधील उपक्रम हे विद्यार्थ्यांनी नावीन्यपूर्ण विचार करणे, त्यांच्यात सर्जनशीलता निर्माण करणे, त्यांच्यात धोके पत्करण्याची प्रवृत्ती निर्माण करणे, नेतृत्वगुण निर्माण करणे यावर भर देणारे असतात. त्याचबरोबर शालेय उपक्रमांतून २१ व्या शतकासाठी लागणारी कौशल्ये प्राप्त होतील यासाठी प्रोत्साहन दिले जाते. काही तज्ज्ञांच्या मते इस्रायलमधील बेशिस्त वर्ग आणि गोंगाटाने भरलेल्या वर्गखोल्या हेच इस्रायली स्टार्टअप संस्कृतीचे मूळ आहे. इस्रायलमधील विद्यार्थी आज्ञाधारक नसतातच; पण आपले शंकानिरसन होईपर्यंत प्रश्न विचारतच राहतात. यामुळेच असेही म्हणतात, की इस्रायलमधील विद्यार्थ्यांना शिकविणे खूप अवघड आहे.

'बगरुत' ही परीक्षा पास झाल्यानंतर कर्मठ ज्यू मुले सोडली तर ज्यू व ड्रूझ मुलांना ३ वर्षे आणि ज्यू मुलींना २ वर्षे लष्करी शिक्षण अनिवार्य आहे. अरब मुलांना लष्करी शिक्षण ऐच्छिक आहे. लष्करी शिक्षणाचा अभ्यासक्रम हा आयडीएफ (इस्रायली डिफेन्स फोर्सेस) ठरवते आणि तो अत्यंत गोपनीय असतो. लष्करी शिक्षणात शारीरिक प्रशिक्षणाबरोबरच अद्ययावत तंत्रज्ञान आणि इंटॅलीजन्स याचेदेखील शिक्षण दिले जाते. सर्वच मुले काही सैनिक म्हणून काम करत नाहीत तरी सर्वांना १ ते २ महिन्यांचे शारीरिक प्रशिक्षण अनिवार्य असते; पण जे सैनिक म्हणून काम करणार असतात त्यांना एक वर्षाचे शस्त्रास्त्रांसह अत्यंत कठीण शारीरिक प्रशिक्षण दिले जाते. विद्यार्थ्यांची शारीरिक क्षमता, स्कोलॅस्टीक ॲटीट्यूड, बौद्धिक इत्यादी चाचण्या घेऊन प्रत्येक विद्यार्थ्याचे कॅडर ठरवले जाते. त्याप्रमाणे त्या विद्यार्थ्याला आयडीएफमध्ये नेव्ही, आर्मी किंवा एअर फोर्स या ठिकाणी विद्यार्थी म्हणून पोस्टींग दिले जाते. या लष्करी प्रशिक्षणातून गेलेल्या सर्व इस्रायली नागरिकांमध्ये प्रचंड शारीरिक फिटनेस दिसून येतो. मानसिकदृष्ट्या देखील इस्रायली नागरिक अत्यंत कणखर दिसून येतात. या सगळ्यांचा उपयोग इस्रायली नागरिकांना अरब राष्ट्र आणि अरब दहशतवादी संघटना यांच्या सततच्या हल्ल्यांतून स्वत:चा बचाव करण्यासाठी होत असतोच. हे लष्करी शिक्षणाचे फार मोठे फायदे आहेत असे मला वाटते.

इस्रायल हे एक ज्यू किंवा यहुदी राष्ट्र म्हणून जगात प्रसिद्ध असले तरी ते धर्मांध नाहीत. इस्रायलमधून किंवा बाहेरून काम करणाऱ्या इस्रायली शास्त्रज्ञांनी १९४८ मध्ये इस्रायलची निर्मिती झाल्यापासून ते आत्तापर्यंत विविध क्षेत्रांत मिळून एकूण १०४ नावीन्यपूर्ण शोध लावलेले आहेत. आजमितीला इस्रायलमध्ये ६४०० स्टार्ट-अप्स आणि ३६२ मल्टीनॅशनल कंपन्या कार्यरत आहेत. इस्रायलमध्ये सध्या ३० पेक्षा जास्त तंत्रज्ञानातील कंपन्या आहेत, ज्यांची किंमत १ बिलीयन अमेरिकी डॉलर्स पेक्षाही जास्त आहे. ही किंमत सगळ्या युरोपमधील कंपन्या एकत्र केल्या तरी त्यापेक्षा जास्त होईल. इस्रायलमधील ४०% निर्यात होणारी उत्पादने ही हाय टेक सदरात मोडतात, तर ६०% निर्यात सेवा या तंत्रज्ञान क्षेत्रातील आहेत. २०१५ च्या नोंदींनुसार इस्रायल आपल्या जीडीपीच्या ४.३% हिस्सा हा संशोधन आणि विकास यावर खर्च करते. हे प्रमाण जागतिक स्तरावर सर्वाधिक आहे. ब्लूमबर्ग इनोव्हेशन इंडेक्समध्ये इस्रायल जागतिक क्रमवारित ५ व्या क्रमांकावरील इनोव्हेटीव्ह देश आहे. इस्रायलच्या विज्ञान आणि तंत्रज्ञान क्षेत्रातील जर्नल्समधील शोधनिबंधांची संख्या तसेच उत्कृष्ठ संशोधनांची संख्या जगातील अमेरिका आणि जर्मनी यांसारख्या उत्तम देशांच्या तुलनेत खूपच जास्त आहे.

इस्रायलमधील स्टार्ट-अप संस्कृतीबाबतची काही ढोबळ निरीक्षणे आहेत. इस्रायलमध्ये उच्चशिक्षित लोकांचे प्रमाण खूप असल्यामुळे उच्चशिक्षित वर्कफोर्स तयार आहे. इस्रायल निर्मितीनंतर एकूणच तेथील वाळवंटी प्रदेश आणि त्या ठिकाणी वसताना समोर येणाऱ्या अडचणी यांना तोंड देण्यासाठी काही मार्ग काढणे गरजेचे वाटल्याने तिथे नवनवीन शोध लावणे आणि त्यांचे उपयोग करता येईल अशा उत्पादनात रूपांतर करणे याची सवयच लागली. शेजारील अरब देशांच्या तसेच दहशतवादी संघटनांच्या सततच्या हल्ल्यांमुळे त्यांना अस्थिरतेची सवय आहे. यामुळेच पुढे जाण्यासाठी, जिवंत राहण्यासाठी धोका पत्करण्याचा स्वभावही आहेच. ज्यू लोकांमध्ये सुरुवातीपासूनच काही स्वभाववैशिष्ट्ये आढळतात. एक म्हणजे हुज्बा म्हणजेच एखादी गोष्ट करू नको असे म्हटले, की तुम्ही नाही म्हणताय मग हमखास तीच गोष्ट करणार. आखून दिलेले नियम न पाळणे आणि सरधोपट मार्ग कधीही न अवलंबणे. त्याचबरोबर त्यांच्या रक्तात व्यापारी प्रवृत्ती सुरुवातीपासूनच आहे. ज्यू लोक मेहनतीदेखील तितकीच असतात आणि आपला कामाचा वेळ वाया घालवत नाहीत. ही स्वभाववैशिष्ट्ये उद्योजकतेला किंवा स्टार्ट-अप्स चालू करण्यास अत्यंत पोषक आहेत.

त्याचबरोबर अनिवार्य अशा लष्करी शिक्षणात त्यांना अद्ययावत तंत्रज्ञानाचे ज्ञान व प्रशिक्षण दिले जाते. याच लष्करी शिक्षणातून कुतूहल, पुढाकार घेणे आणि नेतृत्वगुण यांची जोपासना केली जाते. या सगळ्यांचा अगदी १००% परिणाम जरी होत नसला तरी अधिकाधिक उच्चशिक्षित इस्रायली लोकांमध्ये ही स्वभाववैशिष्ट्ये दिसून येतात. इस्रायली विद्यापीठांचा आपल्या विद्यार्थ्यांच्या नाविन्यपूर्ण कल्पना प्रत्यक्षात आणण्यासाठी त्यांची तंत्रज्ञानाच्या दृष्टीने क्षमता वाढवण्यासाठी विविध विभागांत रिसर्च लॅब्स तयार करण्यावर भर असतो. प्रत्येक रिसर्च सेंटर किंवा लॅबमध्ये होत असलेल्या नावीन्यपूर्ण संशोधनावर आधारित किमान एक तरी स्टार्ट-अप चालू होईल असे बघतात. यासाठीचे भांडवल विद्यापीठेच उपलब्ध करून देतात. हे भांडवल उभारण्यासाठी व्हेंचर कॅपिटॅलिस्ट मिळविणे यात त्या-त्या विभागाच्या प्रोफेसरांबरोबरच विद्यापीठाचाही सहभाग असतो. त्यासाठी वेळोवेळी त्या-त्या विभागात चालू असलेल्या कामांचे प्रदर्शन इन्व्हेस्टर्ससाठी भरवले जाते.

अमेरिका, कॅनडामधील धनाढ्य ज्यू उद्योजकदेखील इस्रायली स्टार्ट-अप्समध्ये पैसा गुंतवत असतात. त्याचबरोबर अमेरिकेतील, कॅनडातील, युरोपातील विद्यापीठांमधील प्रसिद्ध ज्यू प्राध्यापक इस्रायलमधील विद्यापीठांतील प्राध्यापकांशी संशोधनाच्या प्रोजेक्ट्समध्ये कोलॅबोरेशन्स करतात. यामुळेही इस्रायलमध्ये चालू असलेल्या संशोधनाचा उत्पादनांमध्ये रूपांतर करण्याचे प्रमाण लक्षणीय आहे. ज्यू लोक जगाच्या पाठीवर कुठेही असले तरी त्यांची मदत ही कायम इस्रायलच्या भरभराटीसाठी असतेच हेच यावरून दिसते. आता इस्रायलमध्ये 'इनोव्हेशन ऑण्ड आंत्रप्रेनॉरिशप' ह्या कोर्सचा शालेय अभ्यासक्रमात समावेश केलेला आहे.

इस्रायलच्या शिक्षणपद्धतीचा अभ्यास करताना आपण त्यांच्या शिक्षणपद्धतीमधून काय घेऊ शकतो यासंदर्भात काही मुद्दे माझ्या मनात आले. ते खाली देत आहे.

१) हिब्रू उल्पानच्या धर्तीवर विविध राज्यांतील भाषा शिकविण्यासाठी वर्गांचे आयोजन २) मातृभाषेतून दर्जेदार शालेय आणि उच्च शिक्षण उपलब्ध करून देणे ३) शिक्षणव्यवस्थेकडे भविष्याची एक गुंतवणूक या दृष्टिकोनातून पहाणे व त्या व्यवस्थेतून शिकून बाहेर पडलेल्यांचे देशाच्या उभारणीतील योगदान किती याचा विचार करून त्यास प्राधान्य देणे ४) खरा भारतीय इतिहास (सर्व राज्यांचा) आपल्या शालेय विद्यार्थ्यांना शिकविणे ५) शाळा-महाविद्यालयांत (११वी-१२वी पर्यंत) थोड्याप्रमाणात लष्करी प्रशिक्षण किंवा काही मर्यादेपर्यंत कडक शारीरिक प्रशिक्षण देणे ६) शालेय स्तरावर उद्योजकतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी इनोव्हेशन ॲण्ड आंत्रोप्रिनॉरशिप हा कोर्स ठेवणे ७) भारतीय संस्कृती आणि परंपरा यांविषयी तथ्याधारित माहिती मिळेल आणि विद्यार्थ्यांना त्याविषयी अभिमान वाटेल यादृष्टीने उपक्रम आणि विषय शालेय अभ्यासक्रमात असावेत ८) शिक्षणक्षेत्रात तंत्रज्ञानाचा वापर अधिक चांगल्या पद्धतीने (ज्युडीशीअसली) करणे.

े लेखिका एन्युकेशन टेक्नॉलॉनी या क्षेत्रातील संशोधिका आहेत आणि पोस्ट -डॉक्टोरेट संशोधनानिमित्त इस्रायलमध्ये त्यांचे वास्तव्य होते.

Email: aparnalalingkar@gmail.com

कोट' डि'व्वा अर्थात आयव्होरी कोस्टमधील शिक्षणपद्धती

उषा राणे, मुंबई : ९४२३० ०५४१२

आयटहरी कोस्ट या देशातील कामकानाची भाषा आणि शिक्षणाची भाषा फ्रेंच आहे. मात्र आयटहरी कोस्टमध्ये ७८ स्थानिक भाषा बोलल्या नातात. येथे सरकारी शाळांबरोबरच खाननी शाळाही चालवल्या नातात. देशभरात फ्रेंच भाषा वापरली नात असल्यामुळे मातृभाषा वेगळी असली तरी फ्रेंच भाषा सर्वांना समनते. शाळांच्या भौतिक सुविधा मर्यादित आहेत. काही शाळा कुडाच्या भिंती उभारून बांधल्या आहेत. ५ किलोमीटरच्या परिसरातून मुले शाळेला येतात. पहिलीत शिकणारी मुलेही पायी चालत येतात. येथे शाळेत मुलांना पिण्याच्या पाण्याची उत्तम व्यवस्था आहे. पालक मुलांना शाळेत पाठविण्याबाबत सकारात्मक आहेत, हे सांगणारा हा लेख.

सतराव्या शतकाच्या सुमारास बंद्कीची दारू तयार करण्याचे तंत्रज्ञान विकसित होऊ लागले आणि यूरोपमधील अनेक देशांनी जग पादाक्रांत करायला स्रवात केली. आश्चर्य म्हणजे याचा शोध चीनमध्ये लागला होता; परंतु बंदुका तयार करून प्रगत सैन्यदलाच्या मदतीने जगावरील अनेक मागास देशांत आपले पाय सहज रोवता येतील असा दूरगामी विचार करण्याचे कौशल्य युरोपियनांनी दाखवले. आशिया, आफ्रिका आणि योगायोगाने शोध लागलेला अमेरिका खंड यातील देशांतून सुरुवातीला व्यापारी आणि नंतर थेट राजकीय ताबा मिळवण्याचा चाणाक्षपणा त्यांनी केला. त्याच सुमारास युरोपमध्ये renaissance (पुनरुज्जीवनवाद) चळवळ जोम धरू लागली होती आणि विद्या, कला आणि राजकीय/सांस्कृतिकदृष्ट्या नवीन विचारसरणीला धुमारे पुत्रू लागले होते. प्रस्थापित राज्यव्यवस्थेला आव्हान देत बंडखोर विचारसरणी मूळ धरू लागली होती. आफ्रिका उपखंड, युरोपपासून भौगोलिकदृष्ट्या जवळ असल्यामुळेच, पोर्त्गीज, इंग्रज आणि फ्रेंचांची वाटमारी सर्व आफ्रिका उपखंडात सुरू झाली. आफ्रिकेतील स्थानिक टोळ्या आणि तेथील काही मातब्बर घराणी यांच्या एकमेकांबरोबर सतत हाणामाऱ्या होत असत. याचा फायदा उठवत

त्यातल्यात्यात प्रबळ टोळी किंवा उमराव घराण्याला हाताशी धरत आफ्रिकेचा संपूर्ण पश्चिम किनारा हळूहळू युरोपिअन व्यापाऱ्यांच्या अमलाखाली येऊ लागला. थोडक्या कालावधीत या प्रदेशाची राजकीय सत्तादेखील त्यांनी मिळवली. इ.स. १७८९ ते १७९९ या दशकात फ्रेंच राज्यक्रांती झाली आणि फ्रान्समध्ये बंडखोरांनी स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुतेची द्वाही मिरवत सत्ता काबीज केली. आफ्रिकेत मात्र केवळ हस्तिदंत, नैसर्गिक साधनसंपत्ती (जंगले, सोने, हिरे, खिनजे) यांचाच व्यापार न करता गुलामांचा व्यापार करण्याचा पायंडायुरोपिअन व्यापाऱ्यांनी घातला आणि या भीषण व्यवस्थेला युरोपमधील त्या त्या राज्यकर्त्यांनी पाठिंबा दिला.

'आयव्होरी कोस्ट अर्थात कोट' डि'व्वा (फ्रेंच नाव)' या आफ्रिकेतील देशाची माहिती मिळवण्यासाठी वरील पार्श्वभूमी माहीत असणे आवश्यक आहे. नावातच हस्तिदंत असलेल्या या भूमीतून आज हत्ती नाहीसे झाले आहेत. साधारण १८४२ मध्ये फ्रेंचांची सरशी झाली (पोर्तुगीज, डच, इंग्रज सैन्याला शह देत) आणि 'आयव्होरी कोस्ट'वर फ्रेंच राजवटीने पाय रोवले. फ्रेंच राज्यकर्त्यांनी स्थानिक लोकांच्या चालीरितींमध्ये ढवळाढवळ केली नाही; परंतु त्यांना कोणतेही राजकीय अधिकार न देण्याची खबरदारी घेतली. व्यापारी मनोवृत्तीच्या फ्रेंच राज्यकर्त्यांनी आफ्रिकेतील स्थानिकांना फक्त सैन्यदलात दाखल होण्याची परवानगी दिली; परंतु तेथील स्थानिक उमराव घराण्यातील लोकांना फ्रेंच शिक्षणाची दारे खुली केली आणि याच लोकांना फक्त प्रशासकीय कामात प्रशिक्षित करायला सुरूवात केली. यातील निवडक लोकांना फ्रान्समध्ये पाठवून तेथे शिक्षण देण्याची व्यवस्थादेखील करण्यात आली.

फ्रेंचांनी जुलै ११ रोजी १९६० कोट' डि'व्वाला स्वातंत्र्य दिले व तेथे अध्यक्षीय पद्धतीची राज्यव्यवस्था मुक्रर झाली. कोट' डि'व्वाला स्वातंत्र्य दिले या वाक्याचा अर्थ थेट असाच आहे, की त्यांनी स्वातंत्र्य न मागताच त्यांना मिळाले. पन्नास आणि साठच्या दशकांत आफ्रिका उपखंडातील अनेक देशांना अशाच प्रकारे स्वातंत्र्य प्रदान करण्यात आले. भारतीय उपखंडात स्वातंत्र्य मिळवण्यासाठी जो लढा दिला गेला त्या स्वरूपाची चळवळ किंवा संग्राम अभावानेच येथे घडला. कोट' डि'व्वाची राजकीय जडणघडण त्यामुळे बहुतांश फ्रेंच राजवटीच्या अधिपत्याखाली आजतागायत राहिली आहे. या देशाचे चलन (नोटा आणि नाणी) आजही फ्रान्समध्येच छापले जाते.

भौगोलिक रचना

'कोट' डि'व्वा' हा देश आफ्रिकेच्या पश्चिम किनाऱ्यावर वसला आहे. माली (फ्रेंच वसाहत), बुर्कीना फासो (फ्रेंच वसाहत), लायबेरिया (इंग्लिश वसाहत), गिनी (फ्रेंच वसाहत) आणि घाना (इंग्लिश वसाहत) या देशांनी वेढलेला आहे. विषुववृत्ताच्या थोडा वरच्या बाजूला वसलेला असल्याने येथील हवामान वर्षाचे बारा महिने शेतीस पोषक आहे. जिमनीचा पोत कमालीचा सुपीक असून 'कोको'चे उत्पादन करणारा हा जगातील क्रमांक एकचा देश आहे. 'कोको'चे उत्पादनही या देशाची प्रमुख साधनसंपत्ती आहे. त्यावर बहुतांश chocolate निर्मिती करणाऱ्या युरोपमधील सर्व प्रमुख कंपन्याची मक्तेदारी आहे. येथील जे परगणे (प्रांत) कोकोची शेती करतात तेथील बहुतांश मुले बालमजूर म्हणून शेतात कामे करतात. अलीकडच्या काळात, United Nations आणि जागतिक बँकेच्या दबावामुळे या प्रांतांतून मोठ्याप्रमाणावर बालमजुरी नष्ट करण्याचे धोरण येथील सरकारने आखले आहे.

लोकसंख्या

सुमारे २.५७ कोटी लोकसंख्या असलेल्या कोट' डि'व्वामध्ये स्त्रिया आणि पुरुषांचे एकास एक प्रमाण ५०% इतके आहे. यामुसोक्रो ही या देशाची राजधानी आहे तरी, अबिद्जान हे शहर या देशाची आर्थिक राजधानी आहे. कोकोचे उत्पादन करणारा जगातील क्रमांक एकचा हा देश आज पश्चिम आफ्रिकेतील आर्थिकदृष्ट्या प्रबळ देश मानला जातो. त्यामुळे जवळपासच्या फ्रेंच भाषक असलेल्या बहुतांश देशांतून, कोट' डि'व्वामध्ये स्थलांतरितांचे तांडे सतत येत असतात.

शिक्षण व्यवस्था

आपल्याकडे भारतात शिक्षण व्यवस्था समवर्ती (concurrent) आहे. त्यामुळे देश आणि राज्य सरकारकडे शैक्षणिक धोरणे एकमेकांना पूरक अशी आखण्याची संधी घटनेद्वारे निहित केलेली आहे. कोट' डि'व्वामध्ये मात्र सर्व शैक्षणिक धोरणे व निर्णय देशपातळीवरून घेतले जातात. त्यामुळे, शाळांचे वेळापत्रकदेखील मध्यवर्ती सरकारकडून (Central Government) आखले जाते.

कोट' डि'व्वाचे पहिले अध्यक्ष होते ऊफूए बूआन्यी (Houphoute-Boigny) वर उल्लेख केल्याप्रमाणे फ्रान्समध्ये जाऊन शिक्षण घेण्याची संधी मिळालेल्या उमराव घराण्यातील तरुण मुलांपैकी हे एक गृहस्थ होते. या अध्यक्षांनी सुरुवातीपासूनच फ्रान्सच्या उच्चभ्रू विचारधारेशी जुळवून घेत, संपूर्ण देशाची शिक्षणव्यवस्था स्वतःला फ्रान्समध्ये मिळालेल्या शिक्षणाच्या पायावर उभी केली. त्यामुळे या देशाची राष्ट्रीय भाषा फ्रेंच आहे. या शिक्षणप्रणालीचा आधार घेत, एकूण शैक्षणिक व्यवस्था उभारल्याने आजतागायत, येथील शाळांमधून इयत्ता १ली पासून मुलांना फ्रेंच माध्यमातूनच शिक्षण घ्यावे लागते. लोक स्थानिक भाषांतून एकमेकांशी बोलत जरी असले तरी वातावरणात एकूणच फ्रेंच अंमल दिसतो.

इ.स. १९४२ पासून फ्रेंच भाषा सुरू झालेली असली तरी प्राथमिक शिक्षण सर्वसामान्य मुलांना उपलब्ध होण्यास साल उजाडले. त्यानंतर १९२८ मध्ये उच्च प्राथमिक शिक्षण सुरू झाले. मात्र स्थानिक टोळी प्रमुखांच्या किंवा उमरावांच्या मुलांनाच उच्च प्राथमिक शिक्षण घेण्याचा अधिकार दिला गेला. या प्रकारे शिक्षित झालेल्या स्थानिक लोकांना हळूहळू प्रशासकीय जबाबदाऱ्या देण्यास सुरुवात केली गेली. ईश्वरचंद्र विद्यासागर, महात्मा फुले आणि ज्या अनेक समाज धुरिणांनी आपल्याकडे शिक्षणासाठी जी लोक चळवळ उभी केली, त्या स्वरूपाच्या मागण्यादेखील सरकारकडे करण्याची तसदी कुणी घेतली नाही. त्यामुळे, इतर अनेक आफ्रिका उपखंडातील देशांनी जरी इयत्ता ३ री/४ थी पर्यंत तरी स्थानिक भाषांतून मुलांना शिक्षण देण्यात यावे असा धोरणात्मक निर्णय घेतला असला तरी. कोट' डि'व्वामध्ये शिक्षणाचे माध्यम फ्रेंचच आहे.

युरोपातील जवळजवळ सर्व देश आणि अमेरिकेसारख्या देशांशी सौहार्द पूर्ण व्यापारी संबंध असल्याने, कोट' डि'व्वाचे राष्ट्रीय उत्पन्न इतर देशांच्या तुलनेत बरेच वरचे आहे.

कोट' डि'व्वामध्ये सरकारी, खाजगी आणि काही ठिकाणी स्थानिक संस्थांमार्फत शाळा चालविल्या जातात. स्थानिक संस्थांमार्फत चालवल्या जाणाऱ्या बहुतांश शाळा ग्रामीण भागात आहेत.

- पूर्व प्राथमिक (३ वर्षे)
- प्राथमिक (६ वर्षे इयत्ता १ ली ते ६ वी) इयत्ता
 ६ वी पूर्ण केल्यानंतर मुलांना प्राथमिक शिक्षण पूर्ण
 झाल्याचे प्रमाणपत्र देण्यात येते
- माध्यमिक (४ वर्षे), हायस्कूल (३ वर्षे) इयत्ता १० वी पूर्ण केल्यानंतर मुलांना Lower Secondary पूर्ण केल्याचे प्रमाणपत्र दिले जाते
- हायस्कूल (३ वर्षे) पुढील तीन वर्षे मुले उच्च शिक्षण अर्हता प्राप्त करण्यासाठी परीक्षा देतात. सर्वसाधारणपणे या शाळा खाजगी संस्थांतर्फे चालविल्या जातात.

देशात एकूण २६ विद्यापीठे आहेत परंतु; बहुतांश मुले उच्चिशिक्षणासाठी फ्रान्सला जातात. पूर्व प्राथमिक शिक्षण देण्याचा धोरणात्मक निर्णय झालेला असला तरी ती व्यवस्था सर्वदूर निर्माण केली गेलेली नाही. या वयोगटासाठी खाजगी वर्गांना परवानगी असल्यामुळे, जे पालक फी देऊ शकतात त्यांचीच मुले बालवाडीतून शिकतात. या देशातील मोठ्या शहरांतून ही व्यवस्था निर्माण केली गेली आहे परंतु ग्रामीण क्षेत्रातील मुले या पासून वंचित आहेत.

शासनातर्फे प्राथिमक शिक्षण हे मोफत दिले जाते. माध्यिमक शिक्षण देणाऱ्या पुरेशा शाळा सर्व ठिकाणी नाहीत. वर उल्लेख केल्याप्रमाणे कोट' डि'व्वाचे राष्ट्रीय उत्पन्न इतर आफ्रिकन देशांच्या तुलनेत उत्तम असले तरी या देशाचा साक्षरता दर ४७.२% इतकाच आहे. ही टक्केवारी पुरेशी बोलकी आहे. शिक्षणाचे माध्यम फ्रेंच असल्याने, प्राथिमक शाळांतून मुलांना फ्रेंच आणि इतर विषय शिकण्यास अडचणी येतातच. फ्रेंच भाषा तिथल्या वातावरणात आहे. रेडिओ, TV, दुकानांवरची नावे, पोस्टर्स म्हणजे एकूणच दृश्य माध्यमांतून फ्रेंच भाषेचा वावर आहे. संवादाची भाषा फ्रेंच असली तरीही साक्षरतेच्या टक्केवारीवरून किती लोकांना फ्रेंच लिहिता वाचता

येत असेल याचा अंदाज बांधता येतो. मुलांची वाचन, लेखन आणि गणिताची कितपत तयारी असेल हे यावरून समजू शकते. ग्रामीण भागातील सरकारी शाळांतून शिकणाऱ्या मुलांची एकूणच शैक्षणिक स्थिती विदारक आहे.

माध्यमिक शिक्षणाची मक्तेदारी प्रामुख्याने खाजगी संस्थांकडे आहे (४२.६%). त्यामुळे आर्थिकदृष्ट्या ज्या पालकांना परवडते तेच पालक आपल्या मुलांना माध्यमिक शिक्षण देऊ शकतात. गेल्या दशकभरात व्यावसायिक शिक्षण देजाञ्या संस्था निर्माण करण्याकडे सरकारचा कल राहिला आहे; परंतु यादेखील बहुतांशी खाजगी संस्थांमार्फत चालवल्या जातात. आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर सररास होताना दिसतो. जवळ जवळ प्रत्येकाकडे साधा मोबाईल फोन असतोच.जास्तीत जास्त लोक एकमेकांशी या माध्यमाद्वारे संवाद साधतात. अलीकडे व्हर्च्युअल युनिव्हर्सिटी ऑफ कोट डि'व्याने फ्रान्सबरोबर विशाल-सर्व समावेशक अशी ओपन ऑनलाईन कोर्सेस सुरू करण्यासंदर्भात भागीदारी केली आहे.

कोको क्षेत्र सोडल्यास, देशभर पटनोंदणीचे प्रमाण चांगले आहे. साधारण तीन ते पाच किलोमीटर परिघाच्या क्षेत्रात एक प्राथमिक शाळा आहे. दूरचे अंतर पार करत लहान मुलांना चालत शाळेत यावे लागते तरी ही शालेय उपस्थितीचे प्रमाण चांगले आहे. ग्रामीण भागांतील लोकांशी बोलताना, जागवते की तिथल्या पालकांना आपली मुले शिकली पाहिजेत असे प्रकर्षाने वाटते. त्याकरिता स्थानिक पातळीवर माध्यमिक शाळा सुरू कराव्यात असे लोक म्हणतात. परंतु, अशा मागण्या आपण करू शकतो, त्याकरता आपल्याला विशेष प्रयत्न

करावे लागतील हे त्यांच्या गावीही नाही असे वाटते. हा देश त्यातल्या त्यात चांगले उत्पन्न असणारा देश आहे तरी माध्यमिक शाळा सर्व ठिकाणी उपलब्ध नाहीत. ही विसंगती या देशातील ग्रामीण भागात हिंडताना सतत जाणवत राहते.

काही आंतरराष्ट्रीय पतपुरवठा करणाऱ्या संस्थांनी तात्पुरत्या कुडाच्या भिंती उभारून किंवा लाकडी फळ्या ठोकून, कोको क्षेत्रात शाळा बांधल्या आहेत. येथे एकूण १८,२५८ प्राथमिक शाळा आहेत आणि या शाळांतून सुमारे ४१ लाख मुले शिक्षण घेतात.

रस्ते आणि दळणवळण

आर्थिक राजधानी असलेले अबिद्जान शहर आणि काही महत्त्वाची शहरे सोडल्यास, ग्रामीण भागातून रस्तेबांधणी झालेली दिसत नाही. मुख्य रस्त्यास असलेले जोडरस्ते इतके कमालीचे दुर्गम आहेत की त्यावर एखादी गाडी जेमतेम जाऊ शकते. वर्षभर पडणाऱ्या पावसामुळे सगळीकडे चिखल असतो. त्यातून प्राथमिक शाळांच्या पर्यवेक्षक व इतर मंडळींना शाळांपर्यंत पोहोचणे दुरापास्त असते. तरीही, स्थानिक लोक चांगले रस्ते तरी किमान बांधा अशी मागणी करताना दिसत नाहीत. त्यात परिस्थितीत, आलेला दिवस ढकलताना दिसतात.

फ्रेंच माध्यमाचा शैक्षणिक परिणाम

इयत्ता ३ री ते ५ वी ची सरासरी ८०% मुले जवळ जवळ अक्षरशून्य आहेत. या वस्तुस्थितीचा स्वाभाविक परिणाम होऊन यातील बहुतांश मुले पुढे शाळा सोडतात. फ्रेंच भाषा काही प्रमाणात अनौपचारिकरित्या समजत असली तरी, वाचन-लेखनकौशल्य हे जाणीवपूर्वक प्राप्त करावे लागते. ते आपोआप येत नाही. फ्रेंच ही मुलांची मातृभाषा किंवा बोलीभाषा नसल्याने तसेच आवश्यक शैक्षणिक सामग्री वर्गात उपलब्ध नसल्यामुळे अस्खलित व समजपूर्वक वाचनाकडे मुलांना घेऊन जाणे अवघड जाते.

मुलांचा गणित विषय चिंता वाटावी इतका कच्चा आहे. बहुतांश मुलांना अंक ओळख आहे तसेच संख्या वाचता येतात. परंतु, बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकारही चार प्रकारची गणिते सोडविता येत नाहीत कारण जरी संख्याज्ञान असले स्थानिक किमती माहीत नसतात. ज्या मुलांना बेरीज-वजाबाकीची गणिते करता येतात ती मुले टॅली मेथड वापरून ही गणिते सोडवतात. टॅली मेथड म्हणजे दिलेल्या संख्येच्या शेजारी त्या संख्येइतक्या बारीक उभ्या रेषा काढायच्या उदा., १८ + २३ हे गणित सोडवायचे असेल तर १८ या संख्येपुढे १८ बारीक उभ्या रेषा काढून, २३ या संख्येसाठी देखील हेच करायचे. प्रत्येक उभी रेष मोजत जाऊन मुलांना बरोबर उत्तर सापडते. वजाबाकीसुद्धा याच पद्धतीने करतात.

गणन पद्धती

एक ते शंभर या संख्या मोजण्याची फ्रेंच पद्धत वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. इंग्रजीत, एक ते वीसमधील प्रत्येक संख्येचा संबोध भिन्न आहे परंतु एकवीस पासून नव्याण्णवपर्यंत दहाच्या पटीत संख्यांचा संबोध वाढत जातो. यात फारशा चुका होण्याची शक्यता नसते. फ्रेंच गणन पद्धतीत एकोणऐंशी (७९) पर्यंत तीच पद्धत आहे पुढे ऐंशी या संख्येचे वाचन २० x ४ = ८० असे करावे लागते. पुढील ८१ ही संख्या २० x ४ + १ अशी वाचावी लागते. तर ९० ही संख्या २० x ४ + १० = ९० अशी येते. ९१ ही संख्या २० x ४ + ११ = ९१ अशी म्हणावी लागते. पुढे ९९ पर्यंत याच पद्धतीने संख्यांचे वाचन होते. इयत्ता पहिली पासून मुलांना याच पद्धतीने संख्या शिकवल्या जातात. मुले एखादे गाणे शिकावे तसे संख्या वाचन करतात. संख्या विस्तार समजावून सांगितला जात नाही.

शिक्षकांच्या समस्या

या देशातील सर्वच लोकांना फ्रेंच बोलता येते. यास शिक्षकदेखील अपवाद नाहीत. परंतु, मुलांना फ्रेंचमधून शिकवताना शिक्षकांना अनेक अडचणींचा सामना करावा लागतो. फ्रेंच फक्त भाषा म्हणूनच नव्हे तर इतर विषयदेखील फ्रेंचमधून शिकवायचे असतात. शिक्षक प्रशिक्षण हे सर्वसाधारणपणे फ्रान्समधून आयात केलेल्या प्रशिक्षण पद्धतींप्रमाणे असते. फ्रान्समधील, फ्रेंच बोलणाऱ्या मुलांना जसे फ्रेंच वाचायला शिकवले जाईल त्याच पद्धतीने येथील मुलांना शिकवावे असे शिक्षकांना सांगितले जाते. या प्रशिक्षणात, मुलांच्या भाषिक अडचणी समजून घेत मुलांना कसे शिकवावे याचे मार्गदर्शन केले जात नाही. त्यातून शिक्षक म्हणून काम करणारे बहुतांश लोक, त्या त्या भागांतील शाळांतून शिकलेले असतात. त्यांचे स्वतःचे भाषेविषयीचे किंवा इतर विषयांचे ज्ञान जवळ जवळ तुटपुंजे असते. त्यामुळे शिक्षकांचा संघर्ष वेगळ्याच पातळीवर सुरू असतो.

आपल्या शाळांतील मुले जवळ जवळ निरक्षर आहेत याचे शिक्षकांना भान असते. याशिक्षकांपैकी अगदी थोड्या शिक्षकांना गणित विषयाची भीती वाटत नाही. बाकी शिक्षकांना अत्यंत सोपी गणितेदेखील सोडविता येत नाहीत. शाळांची संख्या तुलनेने कमी असल्यमुळे मुले-शिक्षक गुणोत्तर ७० ते १२० मुलांमागे एक शिक्षक असे आहे. त्यामुळे बहुतेक शिक्षक जी मुले शिकू शकतात त्यांच्याकडे लक्ष देतात. वर्ग-व्यवस्थापन, नियोजन आदी बाबी अभावानेच आढळतात. प्रत्येक मुलाकडे शालेय पाठ्यपुस्तके नसतात. साधारण चार ते पाच मुलांमागे एक पाठ्यपुस्तक दिले जाते. त्यामुळे मुलांना पाठ्यपुस्तके घरी घेऊन जाण्याची परवानगी दिली जात नाही.

'प्रथम'ने तयार केलेला फ्रेंचवाचन कार्यक्रम

आपली बाराखडीची पद्धत वापरून फ्रेंच भाषेचा तक्ता तयार करण्याचा प्रयत्न आम्ही केला. फ्रान्समधील एक भाषातज्ज्ञ आणि 'प्रथम'च्या निवडक व्यक्ती यांनी एकत्रित विचारविनिमय करून फ्रेंच भाषेचा अश्याच प्रकारचा तक्ता तयार केला. फ्रेंच भाषेत लॉटिन भाषेतील पाच स्वरांव्यातिरिक्त (a, e, i, o, u) स्वरांच्या अन्य ब्लेंड्सचा उपयोग केला जातो. फ्रेंचसाठी हा तक्ता तयार करताना अन्य स्वरांचा उपयोग केला गेला. उदा., आपल्याकडील ऐ (ai), औ (au) आदी स्वर फ्रेंच भाषेतही वापरले जातात. याचाच आधार घेत फ्रेंच भाषेचा तक्ता तयार झाला. एवढामोठा तक्ता मुलांच्या लक्षात राहणे अवघड आहे अशी रास्त शंका त्यांनी व्यक्त केली होती.

आपल्याला बाराखडीचा वापर करताना माहीत असते की एका विशिष्ट लयीत प्रत्येक अक्षराचा उच्चार करीत बाराखडीचे वाचन केले तर ते वाचन मुलांच्या लक्षात राहते. हा पॅटर्न लक्षात राहणे महत्त्वाचे आहे कारण त्यामुळे मुलांना विभिन्न मात्रांसहित अक्षरे कधी आणि कशी वापरायची हे लक्षात येत जाते. मुले सहज त्या आधारे शब्द तयार करू शकतात. थोडक्यात पॅटर्न लक्षात ठेवून त्याचा वापर कसा करायचा ते त्यांना समजते. तसेच पुढे हे ही लक्षात येते, की हे आठवणे तितकेसे अवघड जात नाही. त्यामुळे आपोआप वाचन क्षमता विकसित होत जाते. मेंदू-विज्ञानविषयक झालेल्या अलीकडच्या अनेक संशोधनातून हे सिद्ध होते आहे, की पॅटर्न, कनेक्शन आणि ऑटोमेशन या त्रयीमुळे मानवी मेंदू सहजगत्या अवघड गोष्टी लक्षात ठेवू शकतो.

बाराखडी तयार करताना आपल्या पूर्वजांनी नेमका कोणता विचार केला होता हे आता सांगणे अवघड आहे; परंतु मेंदूच्या या क्षमतेची उमज निश्चितच त्यांना झालेली असणार. फ्रेंच तक्ता तयार केल्यामुळे कोट' डि'व्वामधील मुलांची वाचनक्षमता झपाट्याने वाढताना दिसून आली आहे.

गणित क्षमता विकास

वर उद्धृत केल्याप्रमाणे तुटपुंजे संख्याज्ञान पुढील क्षमता शिकण्याच्या आड येते. त्यामुळे, आधी शिक्षकांची पक्की तयारी करवून घ्यावी लागते. हातच्याच्या बेरजा-वजाबाक्या, गुणाकार आणि भागाकार या क्षमतांचा विकास करण्यावर आम्ही भर दिला आहे. या क्षमता शिक्षकांना स्वतःला अवगत होण्यास वेळ लागत नाही परंतु, हे मुलांना कसे शिकवायचे याची पुष्कळ तयारी करवून घ्यावी लागते. तसेच, एक लाखापर्यंतच्या संख्या आणि त्यांचे स्थानियमान यांचा सराव मुलांकडून कसा करवून घ्यायचा याचे मार्गदर्शन करावे लागते.

'हे विश्वची माझे घरं...'

कोट डि'व्वा मधील खेडोपाडी हिंडताना आपला देश साठ-सत्तरच्या दशकात जसा होता त्याचीच आठवण होत राहते. लोक गरीब आहेत पण कमालीचे कष्टाळू आहेत. आलेल्या परिस्थितीशी दोन हात करीत जगत आहेत. ती देवभोळी माणसे आहेत आणि येशू कधीतरी या परिस्थितीतून आपली सुटका करेल याची त्यांना खात्री आहे.

े लेखक सामाजिक संस्थेच्या संचालक, प्रशिक्षण व कंटेन्ट डेव्हलपमेंट पदावर कार्यरत आहेत. तसेच आंतरराष्ट्रीय कामाची जबाबदारी सांभाळतात.

Email: usharane@pratham.org

प्रत्येक मूल शिक्षण प्रवाहात: अमेरिका

प्रा.डॉ. विनता कुलकर्णी, शिकागो : + १ (३०९) ७५०३०३८

''मॉम, आज आमच्या शाळेत लॉकडाउन ड्रिल होते, डॅड, आज आमच्या शाळेत फायर ड्रिल झाले. आज गार्डनमध्ये आमचा सायन्सचा तास झाला, आज आमच्या हायस्कूलच्या प्रॉम डान्स पार्टीला मला जायचे आहे...'' असे अमेरिकेतील शाळेत शिकणारी आपली मुले सांगू लागली, की आई-विडलांना पुन्हा एकदा जाणीव होते, की आपलं बाळ आता घरट्याच्या सुरक्षिततेपलीकडचे जग आजमावू लागले आहे, जगण्याचे धडे घेत आहे.

अमेरिकेतील शालेय शिक्षण व्यवस्था किंडरगार्टन ते इयत्ता बारावी (K-१२) अशा शैक्षणिक पायऱ्यांत विभागलेली आहे.

शाळांचे प्रकार

एकूण विद्यार्थ्यांपैकी सुमारे ३ टक्के विद्यार्थी घरीच 'होम स्कूलमध्ये' शिक्षण घेतात, तर सुमारे १० टक्के विद्यार्थी खाजगी शाळांमध्ये शिक्षण घेतात (प्रायव्हेट स्कूल्स-धार्मिक आणि सांप्रदायिक) आणि बाकी सुमारे ८० टक्के विद्यार्थी पब्लिक (शासकीय) शाळांमध्ये शिक्षण घेतात. एकूण शाळांपैकी सुमारे २५ टक्के शाळा, खाजगी शाळा आहेत आणि बाकी शासकीय शाळा आहेत. होम स्कूल असो किंवा पब्लिक स्कूल अथवा प्रायव्हेट स्कूल, या सर्वांना राज्यशासनाच्या शिफारसीन्सार त्या त्या स्कूल डिस्ट्रिक्ट बोर्डाने अभ्यासक्रमाचा आराखडा आणि मुलांच्या शैक्षणिक तयारीचे मूल्यांकन करण्याविषयी ठरवलेली मार्गदर्शक तत्त्वे पाळावी लागतात. तसेच, विद्यार्थी होम स्कूलमध्ये अथवा खाजगी शाळेत वा सरकारी शाळेत शिकत असो, पुढे महाविद्यालयात प्रवेश घेताना हे कारण अडसर बनत नाही.

खाजगी शाळा

काही शतकांपूर्वी ख्रिश्चन चर्चमधून धर्मप्रसाराबरोबर समाजिशक्षण व आरोग्यविषयक जागृतीही केली जात असे. अजूनही कॅथिलक, मेथिडिस्ट हॉस्पिटल याचबरोबर पब्लिक स्कूल्स, मेथिडिस्ट स्कूल्सर्तर्फे अमेरिकेत काही शाळा चालवल्या जातात, तसेच काही खाजगी अमेरिकन संस्थांमार्फत चालवल्या जाणाऱ्या शाळांमध्ये उच्चभू, सुखवस्तू कुटुंबातील मुलेमुली शालेय शिक्षण घेतात. याशिवाय दिव्यांगांसाठी, असामान्य प्रतिभावान विद्यार्थ्यांसाठी त्यांच्या क्षमतेस पूरक, आव्हानात्मक अशा अभ्यासक्रमाच्याही काही खाजगी शाळा आहेत. काही अपवाद वगळता, बहुतेक खाजगी शाळांमध्ये विद्यार्थ्यांना ट्यूशन फी भरावी लागते.

होम स्कूल

होम स्कूलमध्ये शिकलेल्या विद्यार्थ्यांचे चांगल्या गुणांसह उत्तीर्ण होण्याचे प्रमाण पब्लिक स्कूलपेक्षाही अधिक आहे. आपल्या पाल्यासाठी होम स्कूल पत्करण्यामागे पालकांची कारणे वेगवेगळी असू शकतात. काही वेळा पाल्य दिव्यांग असतो. काहीवेळा पालकांची काही वैयक्तिक धार्मिक तत्त्वे वेगळी असतात. तर काही वेळा होम स्कूलमध्ये पाल्य आणि पालक, आई-वडील यांचा सहभाग असल्याने कौटुंबिक नाती अधिक दृढ करणे, बालकांच्या सर्वांगीण विकासात स्वतः जातीने लक्ष घालणे, काही वेळा मोबाईल गेम्समध्ये अडकलेल्या मुलांना बाहेर काढणे व कामानिमित्त स्थलांतर करणारे पालक, माजी सैनिकांच्या मुलांना याकारणाने आई-वडिलांचा अधिक सहवास मिळावा व मुलांमध्ये भावनिक गुंतवणूक व्हावी अशी अनेक कारणे आढळतात.

पब्लिक स्कूल

पब्लिक स्कूल्समध्ये किंडरगार्टन ते इयत्ता बारावीपर्यंतचे (K-१२) शिक्षण मोफत आहे आणि बहतेक पब्लिक स्कूलमध्येही ज्ञानार्जनाची आणि मुलांच्या सर्वांगीण विकासाची विपुल साधने आणि मार्गदर्शन उपलब्ध आहे. अशा पब्लिक स्कूल्समधून शिकून अमेरिकेतील अनेक क्रीडापटू, कलाकार, शास्त्रज्ञ नावारूपास आले आहेत. या पब्लिक स्कूल्समध्येही दिव्यांगांसाठी त्यांना अनुरूप शैक्षणिक अभ्यासक्रम, तसेच अतिशय बुद्धिमान प्रतिभावंत विद्यार्थ्यांसाठी (Gifted, talented students) वेगळ्या अभ्यासक्रमांची व्यवस्था केली जाते. शाळेच्या नियमित वेळापत्रकाव्यतिरिक्त आफ्टर स्कूल या संकल्पनेच्या अंतर्गत आवश्यकतेनुसार अभ्यास, खेळ आणि इतर कलांना वाव देणारे कार्यक्रम आखले जातात. या सर्वांचा विचार करता अमेरिकेत ८५ टक्के मुलेमुली पब्लिक स्कूलमध्येच शिक्षण घेतात, यात नवल नाही.

खाजगी शिकवण्यांचे (ट्युटरिंग) चे प्रमाण अतिशय कमी

शाळेव्यतिरिक्त खाजगी शिकवण्या लावणाऱ्यांचे प्रमाण अमेरिकेत अगदीच कमी आहे. काही शाळांमध्येच शिक्षणात, काही विषयांत कच्च्या विद्यार्थ्यांना आफ्टर स्कूल ट्यूटरिंगची सोय केली जाते. तसेच शाळेचे वर्ग सुरू होण्यापूर्वीही (बिफोर स्कूल प्रोग्रॅम-चाईल्ड केअरची सोय असते. परंतु काही अपवाद वगळता ही सोय मोफत नसते.)

पालकांचा सहभाग

अमेरिकेतील शालेय शिक्षणातील विविध घटक, पद्धती ठरवताना पालकांची मते विचारात घेतली जातात. शाळांच्या नियामक मंडळांवर पालकप्रतिनिधी असतात. शालेय विद्यार्थ्यांच्या पालकांच्या संघटना असतात. शाळेत पालकांसाठी parent days, back to school night (यामध्ये शिक्षक-पालकांचा परिचय करून दिला जातो) and parent teacher conferences (पालक-शिक्षक परिषद) या कार्यक्रमात प्रत्येक पालकाला शिक्षकांशी १०-३० मिनिटे बोलण्यासाठी वेळ दिला जातो. दिव्यांग किंवा विशेष गरजा असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या पालकांसाठी स्वतंत्र परिषदा आयोजित केल्या जातात. 'पालक-शिक्षक परिषदेत' पालक शिक्षकांना भेटू शकतात, काही पालक शाळेत सेवाभावी तत्त्वावर विविध कार्यक्रमांमध्ये मदतकार्यही करतात, एकंदरीतच शाळेतील व्यवस्थापनामध्ये पालकांच्या सहभागास प्रोत्साहन दिले जाते.

इमर्जन्सी ड्रिल

अमेरिकेमध्ये शैक्षणिक अभ्यासक्रम राबवताना इमर्जन्सी ड्रिल (Emergency Drill) हा एक महत्त्वाचा घटक समाविष्ट करणे शासकीय कायद्यानुसार बंधनकारक असते. नैसर्गिक किंवा मानवनिर्मित आपत्ती, उदाहरणार्थ, आग लागणे, पूर येणे, गोळीबार होणे, कुणी कुणाला पळवून नेण्याचा प्रयत्न करणे अशा प्रसंगी बचावार्थ काय

करावे, कसे वागावे, काय करू नये, स्वसंरक्षणार्थ तयारी कशी असावी, याचा शाळांमध्ये सराव करून घेतला जातो. काही शाळेत असे इमर्जन्सी ड्रिल्स वर्षातून दोनदा किंवा प्रत्येक शैक्षणिक सत्रामध्ये होतात. असे सराव शिबिर घेतल्याबद्दल शाळेस शासकीय नियमांनुसार प्रमाणपत्र मिळवावे लागते. तुम्ही जेव्हा अमेरिकेत नव्यानेच स्थलांतरित होता तेव्हा या सराव शिबिरांचा आपल्याला फारसा परिचय नसतो. ''मॉम, आज आमच्या शाळेत लॉकडाउन ड्रिल होते, किंवा डॅड, आज आमच्या शाळेत फ़ायर ड्रिल झाले, आज गार्डनमध्ये आमचा सायन्सचा तास झाला. किंवा उद्या मी प्रॉम डान्सला जाणार आहे," असे अमेरिकेतील शाळेत शिकणारा आपला मुलगा-मुलगी सांगू लागले, की आईवडिलांना पुन्हा एकदा जाणीव होते, की आपला सोनू किंवा सोना आता घरट्याच्या सुरक्षिततेपलीकडे या जगात जगण्याचे धडे घेत आहे.

शालेय शैक्षणिक टप्पा पार केल्याबद्दल आनंदोत्सव

प्रॉमनेड डान्स ज्याला सामान्यतः प्रॉम म्हटले जाते. प्रॉम म्हणजे हायस्कूलच्या विद्यार्थ्यांसाठी शाळेच्या वर्षाच्या शेवटी संध्याकाळी शाळेतच आयोजित केलेली डान्स पार्टी. मुले सुट, बूट, शर्टला काळा टाय अशा वेशात आणि मुली गाउनमध्ये अशा पेहरावात आपापल्या पसंतीच्या मुलामुलींसह उत्साहाने प्रॉम कार्यक्रमात नृत्य करतात. यानिमित्ताने विद्यार्थी हायस्कूल शिक्षण पूर्ण करून एक शैक्षणिक टप्पा पार केल्याचा आनंद व्यक्त करतात. परंतु त्या अगोदर शालेय शिक्षणाचा

रीतसर प्रवास असतो तो किंडर गार्टन ते इयत्ता बारावी; (K-१२) तो वय वर्षे पाच पूर्ण ते १८ वर्षे असा तेरा वर्षांचा असतो. त्याआधी वय वर्षे १ ते ३ डे केअर आणि वय वर्षे ३-५ प्री के (ज्याला अमेरिकेत प्री-किंडरगार्टन म्हटले जाते) ऐच्छिक आणि गरजेनुसार शिक्षण दिले जाते.

अमेरिकेतील एकंदर शिक्षणव्यवस्थेचा आढावा

मुलांच्या सर्वांगीण विकासासाठी, शिक्षणास सर्वोच्च प्राधान्य देण्याकरिता, 'No Child left Behind' या शैक्षणिक धोरणानुसार अमेरिकेतील सर्व स्तरांतील मुलांना उच्चगुणवत्तेच्या शिक्षणाच्या समान संधी मिळवून देण्याचे शासनाचे धोरण असते. अगदी अलीकडचे सांगायचे तर अमेरिकेच्या केंद्रशासनाने (फेडरल गव्हर्नमेंट) प्रत्येक विद्यार्थी आयुष्यात यशस्वी व्हायला हवा या हेतूने Every student Success Act हे शासकीय कायदेशीर कलम कार्यान्वित केले.

अमेरिकन केंद्र सरकारच्या राष्ट्रीय अर्थसंकल्पात सुमारे दहा टक्के निधी देशभरातील सर्व राज्यांमधील शैक्षणिक खर्चासाठी राखीव असतो. तरीही अमेरिकेतील शिक्षण हे प्रामुख्याने त्या त्या स्थानिक राज्य सरकारची जबाबदारी समजली जाते. अमेरिकेतील बऱ्याच राज्यात बालकांसाठी वय वर्षे ५ ते १६ पर्यंत शिक्षण अनिवार्य आहे. काही राज्यांमध्ये वयाच्या १८ व्या वर्षापर्यंत शिक्षण घ्यावे लागते.

बहुतेक राज्यांमध्ये शालेय प्रभाग असतात. यांना 'स्कूल डिस्ट्रिक्ट' असे म्हणतात. त्यांचे व्यवस्थापन स्थानिक स्कूल डिस्ट्रिक्ट बोर्डाद्वारे केले जाते. या स्कूल डिस्ट्रिक्ट बोर्डावर काही पालकांचाही समावेश असतो. स्कूल बोर्डावरील

काही सदस्य नियुक्त केले जातात तर काही निवडून दिले जातात. स्कूल डिस्ट्रिक्ट या संज्ञेमध्ये डिस्ट्रिक्ट म्हणजे 'जिल्हा' असा अर्थ नाही. एकाच महानगरात किंवा एका गावातही लोकसंख्येनुसार व परिसराच्या क्षेत्रफळानुसार एक किंवा अधिक स्कूल डिस्ट्रिक्ट असतात. शैक्षणिक धोरणांचा समन्वय साधणे, अभ्यासक्रम, अभ्यासेतर कार्यक्रम ठरवणे, ही सर्व त्या त्या स्कूल डिस्ट्रिक्ट बोर्डांची जबाबदारी असते. एकाच गावात स्कूल डिस्ट्रिक्ट बोर्डाच्या क्षेत्रातील 'अ' शाळेचा अभ्यासक्रम 'ब' शाळेपेक्षा थोडा वेगळा असू शकतो. मात्र शिक्षणाचा ढोबळ आराखडा, आरोग्य आणि सुरक्षिततेसंबंधी नियम सर्व शाळांमध्ये समान असतात. विद्यार्थ्यांना स्पोर्टस् व्यतिरिक्त शाळेचा गणवेश बहुतेक पब्लिक स्कूल्समध्ये नसतो. प्रत्येक विद्यार्थ्याला शाळेत आपली पुस्तके आणि वैयक्तिक वस्तू ठेवण्यासाठी स्वतंत्र लॉकर दिले जाते. विद्यार्थ्यांना सर्व पाठ्यपुस्तके शाळेकडून मोफत मिळतात आणि शैक्षणिक वर्षाअखेर ती परत करावी लागतात.

पब्लिक स्कूल्सच्या व्यवस्थापनाच्या खर्चाचा बहुतांश भाग त्या त्या स्कूल डिस्ट्रिक्ट प्रभागातील लोकांच्या स्थानिक मालमत्ता करांवर (प्रॉपर्टी टॅक्स/हाऊस टॅक्स इत्यादी) मोठ्या प्रमाणात अवलंबून आहे. त्यामुळे अमेरिकन शाळा कुठल्या वसाहतींच्या परिसरात आहेत (श्रीमंत, मध्यम उत्पन्न गट, आर्थिक दृष्ट्या गरीब गट) त्यानुसार अशा शाळांमध्ये शिक्षण शुल्क असते, त्यानुसार आर्थिक क्षमता प्रतिबिंबित होतात. म्हणूनच, अभ्यासक्रम, विषय आणि इतर प्रकल्पांविषयी अमेरिकेतील शाळा-शाळांमध्ये (जरी त्या सर्व

पब्लिक स्कूल्स असल्या तरीही) काही प्रमाणात फरक असतो. मात्र अमेरिकेतील सर्व मुलामुलींना पब्लिक स्कूलमध्ये विनामूल्य प्रवेश आणि मोफत शिक्षण मिळते. पाल्य ज्या प्रभागात राहत आहे, त्याच स्कूल डिस्ट्रिक्ट भागातील पब्लिक स्कूलमध्ये शक्यतो प्रवेश दिला जातो. त्या त्या भागात स्कूल बसेसची विनामूल्य सोय केलेली असते आणि तसा सरकारी कायदाही आहे. शालेय शिक्षणात पब्लिक स्कूल्समध्ये कुठल्याही धार्मिक प्रथांचा पुरस्कार करण्यास मनाई आहे. कॅथलिक स्कूलमध्ये ख्रिश्चन धर्म नसलेल्या विद्यार्थ्यांनाही प्रवेश मिळतो.

'ऐच्छिक' डे-केअर आणि प्री के शिक्षण (वय १ ते ५ वर्षे)

अमेरिकेतील रीतसर शालेय शिक्षण पाच वर्षे पूर्ण झाल्यावर किंडरगार्टन (K) पासून सुरू होऊन हायस्कूल ग्रेड, ट्वेल (१२) असे असले तरी त्याअगोदर म्हणजे जन्मापासून वय वर्षे ५ या गटासाठी औपचारिक ऐच्छिक शिक्षणव्यवस्था आहे. त्यांस Early childhood Education म्हणतात. यामध्ये डे केअर (पाळणाघरे) आणि प्री के (पूर्वबालवाडी) शिक्षण समाविष्ट आहे. हे सक्तीचे नसते आणि सरसकट मोफत नसते. (अपवाद अगदी आर्थिकदृष्ट्या गरीब पालक आणि तरीही काही परिस्थितीमुळे मूल डे केअर, प्री-केमध्ये जाणे आवश्यक असल्यास), पालक नोकरी करत असल्याने मुले दिवसा घरी राहू शकत नाहीत, अशा मुलांसाठी (वय वर्षे १-३) काही शाळांमध्ये डे केअर प्रोग्राम्स (पाळणाघरांसाठी योजना) आहेत. सहसा १२ तासांपर्यंत बालक तेथे राहू शकते. बालसंगोपनातील उपयुक्त सर्व सोयी तेथे असतात.

त्या काळात या बालकांच्या खाण्यापिण्याचा खर्च, कुटुंबाद्वारे किंवा काही शाळांकडून, चर्चकडून, कमी उत्पन्न गटाच्या पालकांसाठी पुरवला जाऊ शकतो. मात्र बालकांना ने-आण करण्याची व्यवस्था ही पालकांची जबाबदारी असते. काही खाजगी डे केअर प्रोग्राम्स खाजगी वाहतुकीची सोय करतात; परंतु हा नियम नसून अपवाद आहे. एकंदरच अमेरिकेत डे-केअर व्यवस्था खर्चिक असल्याने कित्येक पालकांना ते परवडत नाही आणि लहान मुलांना घरी सांभाळायला नंनी असणेही अमेरिकेत खूप महागडे आहे. त्यामुळे, बेताचेच किंवा अत्यल्प उत्पन्न असणाऱ्या आईवडिलांपैकी एकजण नोकरी सोडून, आपले मूल पाच वर्षे पूर्ण होऊन शाळेत जाईपर्यंत घरी राहण्याची प्रथा अमेरिकेत अनेक घरांत दिसून येते.

प्री-स्कूल याचा अर्थ अनौपचारिक शैक्षणिक शालेय वर्गापूर्वीचे शिक्षण. हे वयाच्या तिसऱ्या वर्षापासून काही शाळांमध्ये उपलब्ध आहे. परंतु हेदेखील आवश्यक समजले जात नाही. तीन ते पाच वर्षांपर्यंत या प्री-स्कूलमध्ये मुलाला प्रवेश मिळतो. अनेक पब्लिक आणि प्रायव्हेट प्री-स्कूल्स अमेरिकेत आहेत. यात बालकांच्या सामाजिक, शारीरिक, भावनिक आणि बौद्धिक विकासावर भर देणारे औपचारिक शिक्षण असते. बालमानसशास्त्राचा अभ्यासपूर्ण वापर करून सर्व उपक्रम आखलेले असतात. आठवड्यातून दोन के स्कूल्स असतात.

वैयक्तिक जबाबदारीची जाणीव यावर अमेरिकेतील शिक्षणपद्धतीचा पहिल्यापासून भर असतो. अगदी प्री-स्कूलमधील बालकांनाही स्नॅक्स

खाल्ल्यावर आपले हात, तोंड व डबा धुणे, थोडावेळ वामकुक्षी घेतल्यानंतर स्वत:च्या बेडशीटची घडी करणे, अशा गोष्टी शिकवल्या जातात. या अभ्यासक्रमात बालकांच्या विकासाबाबत मूल्यांकन करताना चूक/बरोबर अशा पद्धतीने केले जात नाही, बालविकासतज्ज्ञांच्या मार्गदर्शनानुसार प्री-स्कूल शिक्षक प्रत्येक बालक विद्यार्थी विविध कौशल्य क्षेत्रांमध्ये कशी प्रगती करत आहेत, याचे त्या बालकाच्या 'नकळत' वर्गामध्ये अवलोकन करत असतात आणि मूल्यांकन करून विशिष्ट चार्ट फॉर्ममध्ये नोंद करतात. या शिक्षणाचा आणि मूल्यांकनांचा भर अनेक घटकांवर आधारित असतो. उदा., हात-डोळे यांचा समन्वय, शारीरिक मोटर स्किल्स (क्रियाकौशल्ये), वेगवेगळ्या क्रियाकलापांमधील विकास, संक्रमणातून मूल कसे सक्षम होते, स्वतःचे व पालकांचे नाव, पत्ता, फोन नंबर यासह वैयक्तिक माहितीचे ज्ञान, रंग ओळखणे, अक्षरे, संख्या, आकार, सामाजिक सहकार्य करण्याची क्षमता, मैत्री करणे, संवादकौशल्य आणि आत्मविश्वासाने व्यक्त होणे इत्यादीच्या मूल्यांकनाविषयी पालकशिक्षक सभेत मोकळेपणी चर्चा केली जाते. प्रत्येक मुलाकडे जातीने लक्ष दिले जाते.

३-५ वर्षे वयाच्या बालकांच्या प्री-के स्कूल शिक्षण पूर्ण झाल्यावर त्या शैक्षणिक वर्षअखेर अगदी खास गाऊन घालून शाळेमध्ये ग्रॅज्युएशन सोहळाही साजरा केला जातो. अमेरिकेत असे ग्रॅज्युएशन सोहळे, शिक्षणाच्या प्रत्येक टप्प्यांवर (प्री-के, प्राथमिक, माध्यमिक, हायस्कूल, बॅचलर, मास्टर्स, पीएच.डी. अशा)

धडाक्यात साजरे होतात. एकंदर अमेरिकन लोकांना प्रत्येक छोट्या-मोठ्या गोष्टींच्या पूर्ततेचा आनंद साजरा करायला आवडते.

२०२१ मध्ये निवडून आलेले अमेरिकेचे अध्यक्ष ज्यो बायडन यांनी डे-केअर आणि प्री- के स्कूल शिक्षण सर्वांना मोफत करण्याचा प्रस्ताव मांडला आहे. तो अमेरिकेतील संसदेत मंजूर होतो की नाही हे भविष्यात समजेलच.

अनिवार्य K-१२ शालेय शिक्षण:

बालक पाच वर्षे पूर्ण झाल्यावर रीतसर प्रवेश घेऊन नियमित शाळेत (K-१२) जाऊ लागते. हे शिक्षण पब्लिक स्कूल्समध्ये संपूर्ण मोफत असते. किंडरगार्टन (K) ते इयत्ता बारावीचे (K-१२) शैक्षणिक वर्ष साधारण ऑगस्टअखेर किंवा सप्टेंबरमध्ये सुरू होते आणि मे किंवा जूनपर्यंत चालू असते. परंतु काही शाळांमध्ये उन्हाळ्याच्या सुट्टीत (जुलै, ऑगस्ट - अमेरिकेतील उन्हाळा) काही विषयांचे क्रेडिट कोर्सेस पूर्ण करता येतात.

K-१२ विद्यार्थ्यांना शाळेकडून नियमावलीची पुस्तिका दिलेली असते आणि त्या नियमांचे पालन बंधनकारक असते. सर्वसाधारणपणे किंडरगार्टन ते इयत्ता (ग्रेड) पाचवी म्हणजे प्राथमिक (एलेमेंटरी) स्कूल, इयत्ता सहावी ते इयत्ता आठवी म्हणजे माध्यमिक स्कूल (ज्युनिअर हायस्कूल), इयत्ता नववी ते बारावी म्हणजे हायस्कूल (सिनीअर हायस्कूल) असे विभाग केले जातात. अशा प्रत्येक विभागाच्या स्वतंत्र इमारती असतात. (या विभाजनामध्ये शाळाशाळांमध्ये थोडाफार फरकही असू शकतो. उदाहरणार्थ काही शाळांमध्ये किंडरगार्टन ते सहावीपर्यंत एलेमेंटरी स्कूल असते), हायस्कूलमध्ये इयत्ता ९वीत फ्रेशमन, दहावीत

सोफोमर, अकरावीत ज्युनिअर आणि इयत्ता १२ वीत सिनीअर ग्रेड असे म्हणण्याची प्रथा आहे. प्रात्यक्षिकांतून ज्ञानार्जन, सातत्याने चाचण्यांतून मूल्यांकन, वेगळी अंतिम परीक्षा नाही:

"Reading Rainbow", "Seasame Street", आणि इतरही अनेक बालिवकासासंबंधी दूरदर्शन वाहिन्या अमेरिकेत आहेत, तसेच व्हिडीओ ब्रॉडकास्टिंग कार्यक्रमातून प्राथमिक व पूर्वप्राथमिक विद्यार्थ्यांसाठीही खास हसतखेळत शैक्षणिक कार्यक्रम प्रक्षेपित केले जातात. याशिवाय सर्व शालेय विद्यार्थ्यांसाठी (Science, Technology, Engineering and Mathematics) या विषयांचे ज्ञान प्रात्यक्षिकांतून संपादन करण्यावर अमेरिकेतील शिक्षणपद्धतीचा भर अधिक आहे.

शालेय शिक्षकांसाठी विद्यापीठाची किमान बॅचलर पदवी आणि शिक्षणशाखेतील पदवी असणे आवश्यक असते. शिक्षकांच्या कामाचे सातत्याने मूल्यमापन होत असते. शिक्षणपद्धतीत काळानुसार नवनवीन सुधारणा करण्याचे महत्त्व सातत्याने शिक्षकांना रिफ्रेशर कोर्स ट्रेनिंग माध्यमातून सांगितले जाते. अमेरिकेतील शालेय विद्यार्थ्यांसाठी शिक्षक आपापल्या विषयात केवळ तज्ज्ञ नव्हे तर, mentor (अनुभवी सल्लागार, मदतनीस) आणि मार्गदर्शक असणेही अपेक्षित असते.

प्राथमिक शाळेत सामान्यतः एकच शिक्षक विद्यार्थ्यांना सर्व विषय शिकवतात. माध्यमिक शाळेत विद्यार्थी प्रत्येक तासाला वेगवेगळ्या क्लासरूममध्ये जातात. त्यामुळे वेगवेगळ्या तासाला वेगवेगळे शिक्षक व वेगळे विद्यार्थी अशा गटात शिकतात. विद्यार्थ्यांना, काही आवश्यक विषय सोडले, तर बऱ्याच विषयांचे निवडस्वातंत्र्यही असते. प्राथमिक (एलिमेंटरी) आणि माध्यमिक शाळा (ज्युनिअर हायस्कूल) या दोन्ही दरम्यान मुले साधारणतः सरासरी साडेसहा ते सात तास शालेय वर्गात असतात. सातत्याने गृहपाठ व चाचणी परीक्षा यावर विद्यार्थ्यांचे मूल्यांकन होते. अंतिम वार्षिक परीक्षा नसते, इयत्ता ९ ते १२ हायस्कूल (सिनिअर हायस्कूल) दरम्यान मुले साधारणतः साडेसात तास शालेय वर्गात असतात. यातही विद्यार्थ्यांना मोजकेच विषय आवश्यक आणि बरेच ऐच्छिक विषय निवडता येतात. यशस्वीरीत्या सर्व विषयांचे अभ्यासक्रम/कोर्सेस पूर्ण करणे आवश्यक असते. त्यानंतर विद्यार्थ्यांना त्या त्या विषयांचे आवश्यक असे विशिष्ट क्रेडिट्स मिळतात. विद्यार्थ्यांनी हायस्कूल डिप्लोमा मिळण्यासाठी किती कोर्सेस आणि क्रेडिट्स मिळवायला हवेत हे स्कूल डिस्ट्विट बोर्ड ठरवत असते. हुशार विद्यार्थ्यांसाठी हायस्कूलमध्ये काही महाविद्यालयीन अभ्यासक्रमाचे विषय असतात, याला Advanced Placement Program म्हणतात. अमेरिकन कॉलेज यास मान्यता दिलेली असते. हायस्कूलमध्ये असे कोर्स उत्तम ग्रेडसह पूर्ण केलेल्या विद्यार्थ्यांना अमेरिकन कॉलेज आणि विद्यापीठात त्या त्या विषयांसाठी प्रवेश मिळणे सुकर होते. हायस्कूलमध्येही वर्षभर विद्यार्थ्यांनेचे गृहपाठांवर व त्याने दिलेल्या चाचण्यांवर आधारित मूल्यांकन होत असते. हा सर्व हायस्कूल अभ्यासक्रम पूर्ण झाल्यावर हायस्कूल डिप्लोमा केल्याचे प्रमाणपत्र मिळते. इतर अनेक देशांप्रमाणे अमेरिकेत हायस्कूल शिक्षण पूर्ण करण्यासाठी शेवटी अंतिम परीक्षा नसते.

मात्र हायस्कूलमध्ये विद्यार्थ्यांना त्यांच्या सर्व शैक्षणिक अभ्यासक्रमांसाठी "ग्रेडस्' दिले जातात. सामान्यत: A+, A, A-, B+, B, B-, C +, C, C, D +, D, D - आणि F दर्जा असे ग्रेडस्चे स्वरूप असते. A+ सर्वाधिक गुण आणि F सर्वांत कमी गुण (नापास). काहीवेळा ग्रेड संख्यात्मकदेखील असू शकतात. परंतु वेगवेगळ्या विषयांप्रमाणे या मापदंडात फरकही असू शकतो. (उदाहरणार्थ ग्रेड A म्हणजे ९२ टक्क्यांहून अधिक गुण, ग्रेड F = ५० टक्क्यांहून कमी गुण) १२ वीच्या वर्षअखेरीस, विद्यार्थ्यांचे सरासरी ग्रेड, GPA (जीपीए-ग्रेड पॉईंट ॲव्हरेज) हे चार गुणांच्या मापदंडावर ठरवले जाते. यासाठीही कॉलेज बोर्डाचे काही नियम आहेत. उदाहरणार्थ, विद्यार्थ्याच्या हायस्कूल शिक्षणातील सर्व क्रेडिटस्ची सरासरी जर A ग्रेड असेल (९३ टक्के किंवा अधिक गुण) तर GPA = २.०, जर A- ग्रेड असेल, तर GPA = ३.० जर B ग्रेड असेल, तर GPA = ४.० इत्यादी. हायस्कूल शिक्षणानंतर, महाविद्यालयीन किंवा विद्यापीठात अर्ज केल्यावर निवडीसाठी ग्रेड पॉईंट ॲव्हरेज (GPA) मापदंड म्हणून वापरले जातात.

संवादात्मक आणि प्रात्यक्षिकांतून शिक्षण

एकंदर अमेरिकन एज्युकेशन सिस्टिममध्ये शिक्षण प्रक्रियेत विद्यार्थ्यांना अधिकाधिक सहभागी होण्यासाठी प्रोत्साहित केले जाते. पुस्तकी ज्ञानाच्या कक्षेबाहेर जाऊन प्रयोग, प्रात्यक्षिके, व्यवहारात शास्त्रीय माहितीचा कसा, कुठे उपयोग करायचा यावर भर असतो. त्याशिवाय विद्यार्थ्यांच्या क्रीडा, संगीत आणि इतर उपजत कलागुणांवर शाळेत जातीने लक्ष दिले जाते. विविध कलागुणांना प्रोत्साहन देण्यासाठी

शालेय आणि विदयापीठीय पातळीवर शिष्यवृत्त्याही असतात. अर्थात अमेरिकन विद्यार्थ्यांमध्ये काही गुण्वंत तसेच काही गुन्हेगारीस प्रवृत्त विद्यार्थीही आहेत; परंतु त्यामागे कित्येकदा कौटुंबिक, मानसिक, सामाजिक कारणेही असतात. या प्रवृत्तीला आळा घालण्यासाठी विचारवंत, मानसशास्त्रज्ञ, समाजशास्त्रज्ञ सातत्याने मार्ग सुचवत असतात. प्रत्येक विषयाच्या खोलात जाणे, खुल्या मनाने शैक्षणिक रचनेत योग्य तो बदल स्वीकारणे, समाजात आत्मविश्वासाने आणि समाधानाने जगता यावे असा सर्वसाधारण अमेरिकेतील शालेय शिक्षणाचा दृष्टिकोन असतो. अर्थात तो १०० टक्के यशस्वी होतोच असे नाही; परंतु तसे प्रयत्न केले जातात हे महत्त्वाचे.

हायस्कूल डिप्लोमा नंतर पुढे काय?

इयत्ता बारावी उत्तीर्ण विद्यार्थी म्हणजे 'हायस्कूल डिप्लोमा' उत्तीर्ण विद्यार्थी. तो अमेरिकेत कम्युनिटी कॉलेजमधून किंवा विद्यापीठातून पुढचे शिक्षण घेऊ शकतो.

कम्युनिटी कॉलेज

कम्युनिटी कॉलेजमध्ये सर्वसाधारणपणे दोन/ तीन वर्षांची (तुम्ही किती जलद, आवश्यक ते क्रेडिट कोर्सेस पूर्ण करता यावर वर्षे अवलंबून असतात.) असोसिएट (सहयोगी) बॅचलर डिग्री, डिप्लोमा किंवा काही सर्टिफिकेट कोर्सेस (भारतातील Vocational and polytechnic शिक्षणसंस्थांप्रमाणे) असतात. असोसिएट बॅचलर डिग्रीचे बरेच प्रकार आहेत; परंतु सर्वांत महत्त्वाचा फरक म्हणजे काही असोसिएट बॅचलर डिग्रीनंतर त्या क्रेडिट कोर्सेसमुळे विद्यार्थ्यांना युनिव्हर्सिटीत बॅचलर पदवी अभ्यासक्रमात प्रवेश घेतल्यास काही विषयांची सवलत मिळून पुढील वर्षांसाठी प्रवेश मिळतो. काही विषयांच्या असोसिएट बॅचलर पदवीनंतर विद्यार्थी थेट नोकरी किंवा व्यवसाय करू शकतात. कम्युनिटी कॉलेजेसमधील व्यवसायाभिमुख विषयांचे वैविध्य विपुल प्रमाणात आहे. उदाहरणार्थ, भाषा, कला, तंत्रज्ञान, वैद्यकीय क्षेत्रातील काही कोर्सेस, त्याशिवाय योगा प्रशिक्षक, बेबी-सिटर, पेट-सिटर (पाळीव प्राण्यांची देखभाल) वृद्धसंगोपन, ब्युटीशिअन, कादंबरी कशी लिहावी, फिल्म कशी बनवावी, हॉस्पिटल मॅनेजमेंट, हेल्थकेअर टेक्निशियन्स, ऑफिस असिस्टंट आणि अजून विविध सर्टिफिकेट कोर्सेसही कम्युनिटी कॉलेजमध्ये असतात.

विद्यापीठे

विद्यापीठांमध्ये पदवी किंवा पदव्युत्तर प्रवेशासाठी ठरावीक हायस्कूल क्रेडिट्स आणि गुणवत्ता स्वरूपात SAT - Scholastic Aptitude Tests, किंवा ACT - American College Tests अमेरिकन विद्यार्थ्यांना विशिष्ट गुणांसह उत्तीर्ण होणे आवश्यक असते. युरोपियन किंवा जपानी पद्धतीप्रमाणे या SAT, ACT परीक्षा नसतात. SAT, ACT या अमेरिकन स्वतंत्र बोर्डातर्फे घेण्यात येणाऱ्या परीक्षेचा हेतू आहे, विद्यार्थ्यांच्या सामान्य शैक्षणिक विकासाची आणि महाविद्यालयाच्या पातळीवर काम पूर्ण करण्याची क्षमता यांचे मूल्यांकन करणे! अर्जदार व्यक्ती विद्यापीठ शिक्षणासाठी सक्षम आहे की नाही हे SAT, ACT या परीक्षांद्वारे ठरवले जाते.

अमेरिकन प्रायव्हेट (खाजगी) व पब्लिक (शासकीय) विद्यापीठे

युनिव्हर्सिटी ऑफ पेन्सिल्व्हानिया हे अमेरिकेतील सर्वांत जुने विद्यापीठ, २७ नोव्हेंबर १७७९ रोजी स्थापन झाले. तसेच, २ मार्च १७८० रोजी, म्हणजे २४१ वर्षांपूर्वी आताच्या विश्वविख्यात हार्वर्ड युनिव्हर्सिटीची स्थापना झाली. उच्च शिक्षणासाठी सध्या अमेरिकेत खाजगी आणि शासकीय अशा सुमारे ४,००० युनिव्हर्सिटीज आहेत. (यात किमान चार वर्षांचे पदवी अभ्यासक्रम, मास्टर्स, पीएचडी असे पदव्युत्तर शिक्षण, पुढील संशोधन इत्यादी सोय आहे. यात कम्युनिटी कॉलेजेस समाविष्ट नाहीत.) अमेरिकेत अनेक प्रकारची विद्यापीठे आहेत. उदाहरणार्थ, अत्यंत प्रतिष्ठित, जेथील शिक्षणास जगात नावाजले जाते व बुद्धमंतांची, कलावंतांची खाण समजले जाते अशी आठ आय-व्ही लीग विद्यापीठे (Ivy League Schools) आहेत. अमेरिकेत विद्यापीठाचाही स्कूल असा उल्लेख करतात. या आय-व्ही लीग स्कूल्सची नावे ब्राउन कॉर्नेल, डार्टमाउथ, हार्वर्ड, कोलंबिया, प्रिन्स्टन, पेन्सिल्व्हेनिया आणि येल विद्यापीठ. सरकारी (पब्लिक) संशोधन विद्यापीठे खासगी विविध कलाशाखांची महाविद्यालये जुन्या काळातील पारंपरिक कृष्णवर्णीय विद्यार्थ्यांची स्वतंत्र महाविद्यालये आणि विद्यापीठे कम्युनिटी कॉलेजेस, नफातत्त्वावर आधारित महाविद्यालये आणि इतर अनेक प्रकारच्या शिक्षणसंस्थाचा पब्लिक शिक्षणसंस्थांमध्ये समावेश आहे. अमेरिकेत महाविद्यालयीन शिक्षणाचे प्रमाण वाढते आहे परंतु महाविद्यालयीन, विद्यापीठातील

शिक्षण सर्वसामान्य कमी उत्पन्नगटातील विद्यार्थ्यांना परवडणारे नाही. विद्यार्थी शैक्षणिक कर्ज काढून उच्चशिक्षण घेतात किंवा नोकरी व्यवसाय करून एकीकडे ऑनसाईट किंवा ऑनलाईन विद्यापीठातून, जमेल तसे, थोडे थोडे क्रेडिट कोर्सेस पूर्ण करत, पदवीशिक्षण पूर्ण करतात.

जागतिक पातळीवर विद्यापीठांचा दर्जा ठरवताना साधारणपणे, शिक्षण संशोधन, संशोधनाचा उपयोग व त्याचा प्रभाव, विद्यापीठांचे उद्योगक्षेत्रामध्ये योगदान आणि आंतरदेशीय पातळीवर विद्यापीठांचे कर्तृत्वस्थान यांचा विचार केला जातो. त्यानुसार अगदी अलीकडच्या एका अहवालानुसार, जगातील पहिल्या दहा नामांकित विद्यापीठांपैकी आठ अमेरिकन विद्यापीठे आहेत (इतर दोन ऑक्सफर्ड आणि केंब्रिज विद्यापीठ युनायटेड किंगडममध्ये आहे.)

एकंदरीत ऐच्छिक प्री स्कूल, (पाळणाघर, बालवाडी) अनिवार्य किंडरगार्टन ते बारावीपर्यंत शाळा, त्यानंतर ऐच्छिक पदवी-पद्व्युत्तर उच्चिशक्षणासाठी कम्युनिटी कॉलेज, विद्यापीठ ही शिक्षणातील ठळक वैशिष्टचे आहेत. एक उल्लेखनीय बाब म्हणजे, अमेरिका जगातील इतर देशांपेक्षा प्रति विद्यार्थी शिक्षणावर सर्वाधिक खर्च करणारा देश आहे.

े लेखिका शिकागो येथे संख्याशास्त्र आणि संगणक शास्त्राच्या प्राध्यापिका, रेडक्रॉस सोसायटीच्या स्वयंसेविका म्हणून कार्यरत आहेत.

Email: vinata@gmail.com

संशोधनात्मक आणि नावीन्यपूर्ण शिक्षण : इंग्लंड

रश्मी कदम, ॲटलांटा (अमेरिका) : +१ (३१२) ७२१९३६९

लीड्स (इंग्लंड) मध्ये मुलांना शाळेतून घरी आणायला गेलेल्या पालकांची नोंद ठेवली जाते. मुलांना दमराचे ओझे वाहावे लागत नाही. विद्यार्थांचे सर्व साहित्य शाळेतच ठेवले जाते. प्रत्येक वर्गात वाद्य किंवा बँडचे स्वतंत्र शिक्षण दिले जाते. घराजवळ असलेल्या शाळेतच प्रवेश घ्यावा लागतो. त्यामुळे ज्या शाळेचा दर्जा उच्च आहे, तेशील घरांच्या किंमती जास्त असतात. बारावीपर्यंतचे शिक्षण सर्वांना समान असते; मात्र पदवीच्या शिक्षणासाठी तुम्ही आवडीचे विषय निवडू शकता. येशील शिक्षणपद्धती बहुतांश Technological/Computerize झाली आहे. मुले त्यांचा गृहपाठ घरी न करता शाळेतच पूर्ण करतात. त्यामुळे घरी त्यांना वाचन करायला, खेळायला किंवा वाद्य वाजवायला भरपूर वेळ मिळतो, हे सांगणारा हा लेख.

मला इंग्लंडमध्ये दीड वर्ष राहण्याची संधी मिळाली. त्यातील एक वर्ष एम.एस्सी. साठी आणि सहा महिने नोकरीसाठी रहावे लागले. तेथे राहत असताना तेथील प्राथमिक शिक्षण व महाविद्यालयीन शिक्षण यासंबंधीचे काही अनुभव घेता आले.

मला लिङ्स विद्यापीठात प्रवेश मिळाला. इंग्लंडमधील ऑक्सफर्ड, केंब्रिज ही विद्यापीठे जगात प्रसिद्ध आहेत. लिड्स विद्यापीठ हे फार जुने आहे. त्याची स्थापना १८३१ मध्ये झाली आहे. एकूण १२३० एकर जागेवर हे विद्यापीठ वसले असून, तेथे सुमारे ३१,००० विद्यार्थी शिक्षण घेतात. लिङ्स हे शहर लंडनपासून २०० किलोमीटर अंतरावर आहे. त्याची लोकसंख्या २६ लाख आहे. लिड्सपासून जवळच कापड उद्योगात अग्रेसर असलेले मॅंचेस्टर हे शहर आहे. लिड्स विद्यापीठ शहराच्या मध्यावर वसले असून त्याचे सिटी सेंटर कॅम्पस् व हेडींग्ले कॅम्पस असे दोन भाग आहेत. दोन कॅम्पसमध्ये ३ किलोमीटरचे अंतर आहे. ब्रिटिश इंग्रजी हे फार वेगळे आणि ऐकायला जड वाटते. त्यातही वेल्समध्ये बोलली जाणारी इंग्रजी आणि स्कॉटलंडमध्ये बोलली जाणारी इंग्रजी, उच्चारांच्यादृष्टीने वेगळी वाटते. त्या भाषेतील बारकावे समजण्यासाठी ती भाषा प्रत्यक्ष ऐकावी लागते आणि अनुभवावी लागते. एकेकाळी जगावर राज्य करणाऱ्या ब्रिटनमध्ये जुन्या वास्तू अजूनही जशाच्या तशा आहेत.

ब्रिटनच्या शिक्षणपद्धतीमध्ये सेल्फ रिडिंग, रायटींग आणि प्रेझेन्टेशन्स यावर भर असतो. हे करत असताना काही विद्यार्थी Plagiarism मध्ये सापडतात. Plagiarism म्हणजे एखादे लेखन किंवा काम अनधिकृतपणे वापरणे. येथील शिक्षणपद्धती बहुतांश Technological/Computerize झालेली आहे. उदाहरणार्थ, वर्षभर होणारे Classes, Holidays, Exams जर एखाद्या लेक्चरला बसता आले नाही तर सर्व नोटस् आणि लेक्चर ऑडिओ हे ऑनलाइन उपलब्ध असतात. कोणत्याही कोर्सचा विद्यार्थी त्याचे विषय निवडू शकतो. त्यामुळे प्रत्येक विषयासाठी वर्गपट वेगवेगळा असतो. उदाहरणार्थ बिझनेस मार्केटिंगच्या वर्गात ११० विद्यार्थी असतील तर Theology (ईश्वराचे स्वरूप आणि ईश्वर व जग यांचा परस्पर संबंध) या विषयाच्या वर्गात ४-५ विद्यार्थीच असतील. इंग्लंडमधील शिक्षण पद्धतीचे खास वैशिष्ट्य म्हणजे संशोधन आणि नावीन्यपूर्णता.

लिड्स विद्यापीठाच्या दोन्ही कॅम्पसमध्ये दोन स्वतंत्र, भव्य ग्रंथालये आहेतच; शिवाय लिड्स शहराचेही स्वतंत्र ग्रंथालय आहे. तेथे नागरिकांना वाचनासाठी मोफत पुस्तके उपलब्ध असतात. येथील पदवीच्या शिक्षणासाठी विषयांचे बंधन नाही. त्यामुळे तुम्ही पदवी तुमच्या सवडीनुसार मिळवू शकता. इंग्लंडमधील विज्ञान शाखेचा विद्यार्थी कला अथवा वाणिज्य शाखेतील विषयही पदवीसाठी निवडू शकतो. या विषयांच्या अभ्यासासाठी विद्यार्थ्यांना तेथील ग्रंथालये २४ तास उघडी असतात. लिड्स विद्यापीठातील ग्रंथालयाचे नाव जेम्स ग्रॅहम असे असून विद्यार्थ्यांना पुस्तकांबरोबरच मोफत लॅपटॉप, आय-पॅड, कॉन्फरन्स रूम इत्यादी उपलब्ध असते.

इंग्लंडमध्ये प्राध्यापकांना दरवर्षी एक ते दोन रिसर्च पेपर प्रकाशित करावे लागतात. इथली शिक्षणपद्धती संशोधन आणि प्रात्यक्षिक यावर भर देणारी आहे. तेथे प्राध्यापकांना सतत अद्ययावत (update) रहावे लागते. तेथे शिक्षकांचे विद्यार्थ्यावर वैयक्तिक लक्ष कमी असते. येथे तुम्हालाच शिक्षकांच्या सतत संपर्कात रहावे लागते. त्यामुळे विद्यार्थ्यांत सतत जागरूकता व स्वावलंबन रुजले जाते. तुम्हाला शिक्षकांना भेटण्यापूर्वी ई-मेलद्वारे संपर्क साधावा लागतो. त्यांची वेळ घेऊनच भेटावे लागते. इथे लोक वेळेचे अचूक पालन करतात. ते स्वत:एवढेच दुसऱ्यांच्याही वेळेला महत्त्व देतात.

लिड्स विद्यापीठाचा शैक्षणिक दर्जा खूप वरचा आहे. येथे विविध प्रकारचे अनेक कोर्स उपलब्ध आहेत. त्यामुळे येथे शिकण्यासाठी परदेशी विद्यार्थ्यांचा विशेष कल असतो.

शालेय विद्यार्थ्यांना शाळेत घ्यायला येणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीची शाळेत नोंद होते आणि मुले ओळखीच्या व्यक्तीबरोबर जात आहेत ना, याकडे क्लासटिचर बारकाईने लक्ष देतात. येथील मुलांना शाळेत जाताना दप्तरात पाण्याच्या बाटलीशिवाय दुसरे काही घेऊ दिले जात नाही. वह्या, पुस्तके, कंप्रास, लॅपटाप, गिटार शाळेतच ठेवावे लागते. पालक बैठकांमध्ये मुलांना वेगवेगळ्या विषयातील प्रावीण्यासाठी बिक्षसे देण्यात येतात. तसेच वेगवेगळ्या खेळांत िकंवा कलेत असणारे मुलांमधील कौशल्य पालकांसमोर ठेवले जाते.

मला एकदा सलमाच्या पालक सभेला जाण्याचा योग आला. तेथे बहुतांश विद्यार्थ्यांचे पालक उपस्थित होते. काही पालक तर आवर्जून सुट्टी घेऊन आले होते. सभेच्या सुरुवातीला काही मुलांनी समूहगीत सादर केले. त्यानंतर मुख्याध्यापकांनी पालकांशी संवाद साधला आणि शाळेचे उपक्रम सांगितले. नंतर मुलांना संधी देण्यात आली. यामध्ये विद्यार्थ्यांनी गीत सादर केले. एका मुलाने गिटार वाजवली तर एकाने violine वर गीत सादर केले. एका लहानशा मुलीने खूप सुंदर छोटीशी गोष्ट सांगितली. त्यानंतर मुलांना बक्षीस वाटपाचा कार्यक्रम झाला. ज्या मुलांनी खेळात कामागिरी केली होती त्यांना बिक्षसे देण्यात आली. काही दिवसांपूर्वी शाळेमध्ये विविध स्पर्धा घेण्यात आली होती आणि त्यानुसार मुलांना बक्षिसे दिली जात होती. सलमालासुद्धा चित्रकलेमध्ये बक्षीस मिळाले. तिच्या चेहऱ्यावरील आनंद खूप विलक्षण होता. मुलांची संख्या ही कमी असल्याने जवळपास सर्व विद्यार्थ्यांना काही ना काही बिक्षसे मिळाली होती. यामध्ये मुलांना शालोपयोगी वस्तू जसे की पेन, पेन्सिल अशा गोष्टी देत होते. इंग्लंडमध्ये शिक्षक आणि पालक विशेष खबरदारीने मुलांना शिक्षणेतर गोष्टींमध्ये रस घेण्यास सांगतात आणि त्यांना प्रोत्साहनही देतात.

इंग्लंडमध्ये परदेशी विद्यार्थ्यांना नोकरीच्या संधी तशा कमीच आहेत. जर वर्क वीजा नसेल तर जॉब मिळणे खूप कठीण जाते. बहुतांश जॉब हे इंजिनिअर, मॅनेजमेंट अथवा हॉटेल मॅनेजमेंटशी संलग्न असतात. विद्यापीठात शिकत असताना विद्यार्थ्यांना पार्टटाइम जॉब मिळतो. जसे की, जिममध्ये, लायब्ररीमध्ये, कॅन्टीनमध्ये अथवा पार्किंगमध्ये. काही विद्यार्थ्यांना प्रोफेसरबरोबर काम करण्याची संधी मिळते. मला विद्यापीठाच्या मॅनेजमेन्ट डिपार्टमेंटमध्ये जॉब मिळाला होता. यामध्ये विद्यापीटामध्ये होणारे विविध इव्हेंट manage करायचे असतात. जसे की कुठे conference आहे, कुठे match आहे, कुठे एक्झिबिशन आहे. आमची टीम जाऊन सर्व इव्हेंट manage करत असे. या कामातून मुलांना पैसे आणि शिक्षण मिळतेच; पण त्याचबरोबर कामाचा अनुभवही येतो, की जो तुम्हाला नोकरी मिळण्यास मदत करतो. परदेशी विद्यार्थ्यांना त्यांचे शिक्षण ज्या विषयात असेल त्याच विषयांमध्ये जॉब शोधावा अथवा करावा लागतो. उदारणार्थ मॅनेजमेन्टमध्ये शिकलेल्या विद्यार्थ्याला कुठे तरी दुकानात अथवा मॉलमध्ये नोकरी करता येत नाही. तुमची नोकरी आणि तुमचे शिक्षण हे एकमेकांशी निगडित असावे लागते, नाहीतर वर्क वीजा मिळत नाही.

शालेय मुलांना दप्तराचे ओझे नसल्यामुळे ती हसत-खेळत शाळेत जातात. इथला प्राथिमक शिक्षणाचा दर्जा उत्तम आहे. शाळांमध्ये अनेक उपक्रम राबवले जातात. प्रत्येक वर्गाला वाद्य किंवा बँडचे स्वतंत्र प्रशिक्षण दिले जाते. मुले गृहपाठ घरी न नेता शाळेतच पूर्ण करतात. घरी वाचन, खेळ किंवा वाद्य यामध्ये वेळ व्यतीत करतात. इंग्लंडमध्ये घराजवळ असलेल्या शाळेतच प्रवेश घेणे बंधनकारक असते. त्यामुळे मुलांचा प्रवासाचा वेळ वाचतो व पालकांचेही मुलांकडे लक्ष राहते. इंग्लंडमध्ये बारावीपर्यंतचे शिक्षण सर्वांना समान आहे. त्यानंतर तुम्ही तुमचे आवडीचे विषय निवडून पदवीचे शिक्षण घंऊ शकता. उदाहरणार्थ इंजिनिअरींग, अकाऊन्ट

आणि कला या तिन्ही विषयांचे शिक्षण एकाच वेळी घेऊ शकता.

विद्यापीठातले शिक्षण जरी महाग असले तरी काही विद्यार्थ्यांना Scholarship मिळते; पण हे प्रमाण खूप कमी आहे. तुमचा वर्क एक्सपेरिअन्स आणि तुमचे गुण यावर तुमची Scholarship अवलंबून असते. इंग्लंडमधील बरेच विद्यार्थीही एज्युकेशन लोन घेऊन शिकतात, की ज्याचे इंटरेस्ट (व्याज) खूप कमी असते. काही वेळेस प्रोफेसरांना रिसर्चसाठी अनुदान मिळते आणि त्यावेळेस प्रोफेसर तुम्हाला ५०% अथवा ७५% Scholarship देऊ शकतात; पण एकंदरीत हे प्रमाण खूप कमी आहे. मी पुण्यामध्ये नोकरी करून जे पैसे साठवले होते, त्यातून माझी फी भरली होती आणि माझा रोजचा खर्च हा माझ्या पार्टटाईम जॉबमधून होत होता.

इंग्लंडमधील विद्यापीठे ही आर्ट, हिस्टरी, Managment आणि हॉटेल Managment साठी खूप प्रसिद्ध आहेत. खूप सारे युरोपिअन विद्यार्थी हे इंग्लंडमध्ये आर्ट आणि हिस्टरी या विषयांमध्ये शिक्षण घेण्यास येतात आणि पुन्हा मायदेशी परत जाऊन जॉब करतात. अरब देशातील खूप श्रीमंत मुलेही Managment करतात. शिक्षण घेण्यास येतात आणि पुन्हा मायदेशी परत जाऊन त्यांचा बिझनेस सांभाळतात. भारतातील खूप सारी मुलेही MBA आणि Managment या विषयाशी निगडित शिक्षण घेण्यास येतात. या विषयांमध्ये शिक्षण घेतल्यास जॉब मिळण्याच्या संधी जास्त आहेत आणि वर्क वीजा मिळण्यास मदत होते.

🔌 लेखिका विविध आस्थापनांवरील, अधिकारी, कर्मचारी यांना प्रेरणादायी समुप्रदेशन करतात.

Email: rashmikadam1999@gmail.com

युरोप खंडातील लोकप्रिय शिक्षण केंद्र रुपेन व मेक्सिको

स्मिता टेमकर, मुंबई : ७०२८९१९२७५

रूपेन हा युरोप खंडातील मोठा देश आहे. रूपेनमधील शिक्षणपद्धती आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांसाठी अत्यंत लोकप्रिय आहे. रूपेनमधील शिक्षणपद्धती, तेथे उपलब्ध असलेल्या ट्यावसायिक शिक्षणाच्या संधी याबद्दल माहिती देणारा हा लेख.

स्पेन

स्पेन हा दक्षिण युरोपमधील मोठा देश आहे. इथले भव्य समुद्रिकनारे, आरामदायक जीवनशैली, शैक्षणिक वातावरण आणि स्वादिष्ट भोजन यामुळे स्पेन हे आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांसाठी परदेशातील एक लोकप्रिय अभ्यासाचे ठिकाण आहे.

दशकात अलीकडच्या स्पेनमधील शिक्षणपद्धतीमध्ये मोठ्या प्रमाणात सुधारणा झाल्या आहेत. शाळेशी मनाने आणि भावनेने आयुष्यभर जोडलेल्या विद्यार्थ्यांची संख्या या देशात जास्त आहे. स्पेनमधील शिक्षण हे शिक्षण, संस्कृती आणि क्रीडा मंत्रालय (मिनीस्तेरिओ दे एदुकासिओन, कुलतूरा इ. देपोर्ते) च्या देखरेखीखाली येते; पण त्यांचे सतरा स्वायत्त प्रदेश त्यांच्या स्वतःच्या शिक्षण प्रणालींविषयी बरेचसे निर्णय घेतात. येथे सहशैक्षणिक शाळा प्रचलित असल्या तरी शक्य असेल तिथे विशेष गरजा असलेल्या मुलांनादेखील सामील केले जाते. धार्मिक शिक्षण राज्यशाळांमध्ये उपलब्ध आहे; परंतु ते पर्यायी आहे. स्पेनमध्ये त्यांच्या अधिकृत भाषेव्यतिरिक्त काही प्रादेशिक भाषा स्वायत्त राज्यांमध्ये बोलल्या जातात, उदाहरणार्थ, पाईस बास्कोमध्ये यूस्केरा, गालिसीयामध्ये गायेगो इत्यादी. बहतेक शाळांमध्ये अधिकृत आणि प्रादेशिक भाषेचा समन्वय साधला जातो.

शिक्षणाच्या मूलभूत कायद्यानुसार, स्पेनमधील शिक्षण सहा ते सोळा वर्षे वयोगटातील सर्व मुलांसाठी अनिवार्य आहे. पहिली सहा वर्षे प्राथमिक शिक्षण त्यानंतर पुढील चार वर्षांचे अनिवार्य माध्यमिक शिक्षण, यानंतर विद्यार्थ्यांना शिक्षणाचे प्रमाणपत्र प्राप्त होते. स्पेनमध्ये बालवाडी ते अठरा वर्षांपर्यंतचे शिक्षण विनामूल्य आहे. शालेय वर्ष साधारणपणे सप्टेंबरच्या मध्यापासून सुरू होते आणि ते जूनच्या मध्यापर्यंत चालते. साधारणपणे ११ आठवड्यांची तीन सन्ने असतात. ख्रिसमसमध्ये आणि इस्टरमध्ये दोन-दोन आठवडे सुट्टी असते आणि १० ते ११ आठवड्यांची मोठी उन्हाळी सुट्टी असते. परदेशात घेऊन जाणारी शालेय सहलही असते. साधारणतः शाळेची वेळ सकाळी ९ ते संध्याकाळी ५ अशी असते, ज्यामध्ये ३ तासांची दुपारच्या जेवणाची सुट्टी असते. बहुतेक मुले घरून जेवणाचा डबा नेतात. स्पेनमधील मुलांच्या शिक्षणामध्ये गृहपाठदेखील मोठी भूमिका बजावतो.

शाळा प्रणालीची रचना प्राथमिक शिक्षण

१. पहिला टप्पा : वय वर्षे ६ ते ८

२. दुसरा टप्पा : वय वर्षे ८ ते १०

३. तिसरा टप्पा : वय वर्षे १० ते १२

अनिवार्य माध्यमिक शिक्षण

१. पहिला टप्पा : वय वर्षे १२ ते १४

२. दुसरा टप्पा : वय वर्षे १४ ते १६

जर विद्यार्थ्यांनी माध्यमिक शिक्षणाची चार वर्षे पूर्ण केली तर त्यांना माध्यमिक शिक्षण प्रमाणपत्र किंवा पदवी प्राप्त होते. त्यानंतर ते बाचीलेरातो (Bachillerato) करू शकतात, ज्यामुळे त्यांना आंतरराष्ट्रीय विद्यापीठांमध्ये अर्ज करण्याची परवानगी मिळते. कमी शैक्षणिक पातळीच्या विद्यार्थ्यांना शाळेचे प्रमाणपत्र प्राप्त होते. काही विद्यार्थी व्यावसायिक प्रशिक्षण घेतात तर काही विद्यार्थी कामाच्या ठिकाणी प्रशिक्षणासह धडे घेतात.

उच्च माध्यमिक शिक्षण

जे विद्यार्थी आपले शिक्षण सुरू ठेवू इच्छितात, ते पुढील दोन वर्षे बाचीलेरातोचे प्रमाणपत्र मिळविण्यासाठी अभ्यास करू शकतात. विद्यापीठात पुढील शिक्षण घेण्यासाठी आवश्यक असलेले हे प्रमाणपत्र आहे. याशिवाय विद्यार्थ्यांना विद्यापीठ प्रवेश घेण्यासाठी स्वतंत्र प्रवेश परीक्षादेखील द्यावी लागते.

राज्य विद्यापीठे आणि पॉलिटेक्निक विद्यापीठे

जे विद्यार्थी बाचीलेरातो स्वीकार्य गुणांसह उत्तीर्ण करतात आणि ज्यांना विद्यापीठात जायचे आहे त्यांना जूनमध्ये प्रवेशपरीक्षा द्यावी लागते. स्पेनमध्ये अशी राज्यविद्यापीठे आहेत, जी पदवी (पदविका) आणि व्यावसायिक पात्रता (परवाना) आणि पदव्युत्तर शिक्षण प्रदान करतात.

मेक्सिको

मेक्सिको हा लॅटिन अमेरिकेतील विकसनशील देश आहे. राजधानी मेक्सिको सिटी ही जास्त लोकसंख्या असलेले महानगर आहे. मेक्सिकोमध्ये स्पॅनिश वगळता इतरही भाषा मोठ्या प्रमाणात बोलल्या जातात. उदाहरणार्थ, नाहुआतल आणि माया. विशेष म्हणजे मेक्सिकोमध्ये स्पॅनिश भाषा ही प्रमुख असूनही मेक्सिकन कायद्यातही अधिकृत भाषा म्हणून ती घोषित केलेली नाही.

सार्वजनिक आणि खाजगी शाळा तसेच राज्य शाळांमध्ये वेगवेगळे शालेय वेळापत्रक असते; परंतु बऱ्याच शाळा सकाळी ८ वाजता सुरू होतात आणि दुपारी १ किंवा २ वाजता समाप्त होतात. मेक्सिकोच्या बऱ्याच भागात जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांना सामावून घेण्यासाठी दररोज दोन सत्रांमध्ये शिक्षण दिले जाते. ही सत्रे सकाळ आणि दुपारच्या सत्रांमध्ये विभागली गेली आहेत. मेक्सिकोमध्ये शालेय वर्ष ऑगस्टच्या उत्तरार्धांत सुरू होऊन जुलैच्या सुरुवातीस संपते. उन्हाळ्याच्या सुट्टीबरोबरच डिसेंबर आणि मार्चमध्येही सुट्टी असते.

शाळा प्रणालीची रचना प्राथमिक शिक्षण

मेक्सिकोमध्ये २००९ मध्ये प्राथमिक शिक्षण अनिवार्य झाले.

१. बालवाडी : वय वर्षे ३ ते ५

२. प्राथमिक शिक्षण : वय वर्षे ६ ते ११

माध्यमिक शिक्षण

मेक्सिकोमधील माध्यमिक शिक्षण दोन टप्प्यांत आयोजित केले गेले आहे.

१. निम्न-माध्यमिक शिक्षण : वय वर्षे १२ ते १४

२. उच्च-माध्यमिक शिक्षण : वय वर्षे १५ ते १७

राज्य शाळांमधील शिक्षण विनामूल्य आहे आणि विद्यार्थी शैक्षणिक श्रेणी किंवा तांत्रिक श्रेणीमध्ये शिकू शकतात. शैक्षणिक श्रेणीमध्ये प्रवेश घेणारे विद्यार्थी सामान्यत: उच्च माध्यमिक स्तरावर आपले शिक्षण सुरू ठेवतात.

पद्व्युत्तर अभ्यास

महाविद्यालय किंवा विद्यापीठांमध्ये पद्व्युत्तर अभ्यास सामान्यत: चार वर्षांचा असतो त्यानंतर विद्यार्थी पदवी मिळवितात.

व्यावसायिक तांत्रिक अभ्यास

निम्न माध्यमिक शाळा पूर्ण झाल्यानंतर व्यावसायिक तांत्रिक संस्थांमध्ये व्यावसायिक शिक्षण दिले जाते. विद्यार्थी व्यावसायिक तंत्रज्ञ, तांत्रिक व्यावसायिक किंवा प्राथमिक तंत्रज्ञ ह्यांचे पदवीधर होतात.

जागतिक दर्जाची विद्यापीठे, स्वस्त आणि दर्जेदार उच्च शिक्षण यामुळे, मेक्सिको वेगाने आंतरराष्ट्रीय शैक्षणिक केंद्र बनत आहे. मेक्सिकोमधील विद्यापीठे युरोपियन विद्यापीठांच्या स्वरूपाची आहेत. मेक्सिकोची उच्च शिक्षण प्रणाली जगातील उत्तम पद्धती आहे. मेक्सिकोमधील बऱ्याच सार्वजिनक स्तरावर विद्यापीठांमध्ये कमीतकमी शिक्षणशुल्क असते. खाजगी विद्यापीठे जास्त प्रमाणात शिक्षण शुल्क आकारतात.

येथे हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे, की मेक्सिकन विद्यापीठांमधील अध्यापनाची भाषा सहसा स्पॅनिश असते; पण काही कोर्सेस इंग्रजीतसुद्धा शिकवले जातात. हे लक्षात घेता, परदेशातील विद्यार्थ्यांचा अनुभव अधिकाधिक फायद्याचा ठरण्यासाठी स्पॅनिश भाषेचे शिक्षण घेणे गरजेचे आहे.

🥦 लेखिका स्पॅनिश भाषेच्या अध्यापिका असून या भाषेसाठी आंतरराष्ट्रीय स्तरावर काम करतात.

Email: smitatemkar.kokil@gmail.com

विकासात महत्त्वपूर्ण योगदान देणारे कृतियुक्त शिक्षण- जपान

डॉ. कविता जाधव, अहमदनगर : ९७६६२७१५५६

जपानमध्ये विद्यार्शी स्वतः वर्ग व शालेय परिसर स्वच्छ कस्तात. या कामात शिक्षक त्यांना मदत कस्तात. यातून विद्यार्थ्यांना स्वच्छता व शिस्त यांचे कृतियुक्त शिक्षण दिले जाते. वर्गामध्ये विद्यार्शीसंख्या कमी असल्यामुळे शिक्षकांना विद्यार्थ्यांवर वैयक्तिक लक्ष वेवता येते. जपानच्या विकासाचे कारण त्या देशातील शिक्षणपद्धती आहे, हे सांगणारा हा लेख.

देशाच्या विकासात शिक्षणाचे महत्त्वपूर्ण योगदान असते. शैक्षणिक विकास हा देशाच्या विकासातील महत्त्वाचा टप्पा आहे. जपानच्या विकासामागचे रहस्य हे त्या देशातील शिक्षणपद्धती आहे. त्यामुळे ती शिक्षणपद्धती जगातील इतर देशांपेक्षा आगळी वेगळी आहे.

जपानी शिक्षणपद्धती

जपानमध्ये एकच शिक्षणमंडळ (बोर्ड) आहे. ते MEXT (The Ministry of Education, Science, Culture and Technology) आहे. जपानमधील शाळा ४ टप्प्यांमध्ये विभागली आहे : १) प्राथमिक शाळा (१-६ वर्ग), २) कनिष्ठ माध्यमिक शाळा (७-९) वर्ग, ३) विरष्ठ माध्यमिक शाळा (१०-१२ वर्ग) व ४) ४ वर्षे महाविद्यालयीन शिक्षण. पहिल्या दोन शाळा विनामूल्य आणि अनिवार्य आहेत. प्राथमिकपेक्षा माध्यमिक व विरष्ठ माध्यमिक शाळांचे कार्यक्रम थोडे अधिक आहेत. यात मुले जपानी, भाषा, गणित, नैसर्गिक विज्ञान (भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र, जीवशास्त्र), सामाजिक विज्ञान (नैतिकता, इतिहास, शिष्टाचार), संगीत, व्हिज्युअल आर्ट, शारीरिक शिक्षण आणि घर यांचा अभ्यास करतात. सर्वांत जिटल

विषय गणित आणि भाषा हे आहेत. जपानमध्ये शिक्षण आठवड्याचे सहा दिवस आहे; प्राथमिक शाळेतील तास २५ मिनिटे, हायस्कूल आणि कॉलेजचे ५० मिनिटांचे असतात. चौथ्या तासानंतर सामान्यतः दुपारच्या जेवणासाठी सुट्टी (सुमारे ६० मिनिटे) आयोजित केली जाते.

शैक्षणिक कालावधी व सुट्या

जपानी मुलांसाठी शैक्षणिक वर्ष एप्रिलपासून सुरू होते. शाळेच्या वर्षामध्ये-तीन ट्रायमेस्टर असतात. पहिले एप्रिलपासून सुरू होते ते जुलैपर्यंत असते, त्यानंतर सर्वांत मोठ्या उन्हाळ्याच्या सुट्ट्या असतात. उन्हाळ्याच्या सुट्टीचा कालावधी ४० दिवसांचा असतो. शिक्षणाच्या दुसऱ्या टप्प्यात ६ सप्टेंबरपासून ते जानेवारीपर्यंत सत्र सुरू असते. त्यानंतर हिवाळ्यातील सुट्ट्या असतात आणि जानेवारीपासून शेवटची तिमाही सुरू होते, जी २५ मार्च रोजी संपते आणि त्यांच्याबरोबर शैक्षणिक वर्ष संपते. जपानी मुले सुट्यांदरम्यान कधीही शिकत नाहीत. जपानमधील शालेय शिक्षणाचे वैशिष्ट्य असे मानले जाते, की सर्व शाळा एकसमान कार्यक्रमांवर काम करतात.

स्वच्छता

जपानी शाळांमध्ये सफाई कामगार नाहीत. विद्यार्थी स्वत: वर्ग व शालेय परिसर स्वच्छ करतात; याकामात शिक्षक त्यांना मदत करतात. शालेय जीवनापासूनच मुलांना स्वच्छता व शिस्त यांचे कृतीतून शिक्षण दिले जाते.

परीक्षा

जपानी शाळांची मुख्य आकर्षक बाब परीक्षा ही आहे, त्यामध्ये प्रत्येकजण कठोर परिश्रम करतो. प्राथमिक शाळेच्या विद्यार्थ्यांना गृहपाठ नसतो किंवा मुलांना परीक्षा नसतात. माध्यमिक शाळेच्या विद्यार्थ्यांना प्रत्येक पहिल्या, दुसऱ्या आणि तिसऱ्या (ट्रायमेस्टरच्या) मध्यभागी परीक्षा घेतली जाते. जपानी, गणित, इंग्रजी, नैसर्गिक विज्ञान आणि सामाजिक विज्ञान याविषयांमध्ये ह्या परीक्षा घेण्यात येतात.

वर्ग व विद्यार्थी संख्या

जपानी शाळांचे वैशिष्ट्य असे आहे, की वर्गाची रचना दरवर्षी बदलत असते. यामुळे विद्यार्थ्यांना सोईस्कररीत्या अनुकूल संबंध स्थापित करणे शक्य होते. जपानी शाळांमध्ये शिक्षक दर वर्षी बदलतात. जपानी शाळांमध्ये वर्गांची संख्या मोठी आहे, एका वर्गात सरासरी विद्यार्थी संख्या कमी आहे त्यामुळे प्रत्येक विद्यार्थ्याशी वैयक्तिक संपर्क करता येतो. विद्यार्थी संख्या ३० ते ४० विद्यार्थ्यांपर्यंत असते.

जेवण

शाळेत मुलांना एक तास जेवणासाठी असतो. शाळांमध्ये कॅन्टीन अस्तित्वात नाहीत, मुलांसाठी गरम जेवण एका विशिष्ट स्वच्छ व निर्जंतूक केलेल्या खोलीत तयार केले जाते, येथे ते वैयक्तिक बॉक्समध्ये ठेवले जाते आणि ते ट्रॉलीवर आणले जाते.

शाळेचा गणवेश

प्रत्येक शाळेत गणवेश स्वतःचे असतात. गणवेशाला जपानीत सिकुफू (Seikufu) असे म्हणतात. मुलांसाठी सहसा पांढरा शर्ट, गडद जाकीट आणि पॅट व मुलींसाठी पांढराशर्ट आणि गडद जाकीट आणि स्कर्ट असा गणवेश असतो. प्राथमिक वर्गातील विद्यार्थी सर्वसाधारण पोशाखात असतात.

जपान उच्च शिक्षणाची संधी

हायस्कूलमधून पदवी घेतल्यानंतर विद्यार्थी उच्चशिक्षण संस्थांमध्ये प्रवेश घेतात. परदेशी विद्यार्थ्यांसाठी जपानी विद्यापीठांमध्ये इंग्रजीचे प्रशिक्षण दिले जाते. जपानी शिक्षणप्रणाली आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांसाठी अनुकूल आहे. या देशातील शैक्षणिक संस्था केवळ जपानी भाषेचा अभ्यास करण्यासाठीच नव्हे तर बॅचलर आणि पदव्युत्तर पदवी मिळविण्याचे अभ्यासक्रम देतात. जपानची शिक्षणव्यवस्था खूप चांगली आहे, त्यामुळे जपान हा उच्चशिक्षणासाठी प्राधान्य देण्यासारखा देश आहे. जपानमध्ये शिकण्याची अनेक चांगली कारणे आहेत. काही विद्यार्थी जपानच्या उच्च शैक्षणिक मानकांमुळे आकर्षित होतात, तर काहींचे आकर्षण हे जपानचा समृद्ध सांस्कृतिक वारसा आहे. दीड लाखांहून अधिक आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांसह, जपान आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांसाठी सर्वाधिक लोकप्रिय देश आहे.

आंतरराष्ट्रीय शिक्षणाच्या संधींसाठी जगभरातील विद्यार्थी उगवत्या सूर्याच्या भूमीकडे का पाहत आहेत याची कारणे :

- १) जपानी शिक्षण प्रणाली जगातील सर्वोत्तम शिक्षण प्रणालींपैकी एक आहे. शिक्षणासाठी जपान आशियातील सर्वोत्तम देश मानला जातो; परंतु त्याची उत्कृष्ट प्रतिमा एका खंडापर्यंत मर्यादित नाही. जपानची काही विद्यापीठे जगातील पहिल्या १०० विद्यापीठांमध्ये गणली जातात.
- २) देशातील संशोधन आणि नावीन्यपूर्ण प्रतिबद्धतेमधील घटक (त्यांच्या विद्यापीठांनी तब्बल २५ नोबेल पारितोषिक विजेते तयार केले आहेत!) आणि इतके पुढे जाणारे विद्यार्थी जपानची निवड करीत आहेत यात काही आश्चर्यच नाही.
- ३) आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांसाठी शिकागोचे पर्याय हे पदवीपूर्व कार्यक्रम आणि भाषा अभ्यासक्रमांपुरते मर्यादित नाहीत. हिरोसाकी विद्यापीठातील डॉक्टर ऑफ मेडिसिन किंवा जपानच्या आंतरराष्ट्रीय विद्यापीठाच्या एमबीएसारखे प्रोग्राम जगभरातील विद्यार्थ्यांसाठी खुले आहेत.
- ४) जपानी विद्यापीठांमध्ये प्रवेश मिळवण्यासाठी जपानी भाषा येण्याचा खूप फायदा होतो. त्यामुळे जपानी भाषा शिकून प्रवेश मिळवण्यासाठी प्रयत्न केला तर प्रवेश मिळणे सोपे जाते. जपानी भाषेच्या लेव्हल २ किंवा लेव्हल १ चे प्रमाणपत्र असेल तर प्रवेश

सहज मिळू शकतो. जपानमध्ये काही विद्यार्थी हे फक्त जपानी भाषा शिकण्यासाठीही जातात. शिक्षणाबरोबरच जपानमध्ये शिस्त पाळणे, दुसऱ्यांचा आदर करणे या वेगवेगळ्या जीवनशैलींचा आपोआप अभ्यास होतो, ही जमेची बाजू आहे.

जपानमध्ये ५०० पेक्षा जास्त विद्यापीठे आहेत आणि त्यात जवळपास ४०० खाजगी विद्यापीठे आहेत व प्रतिष्ठित टॉप तीन युनिव्हर्सिटी ऑफ टोकियो (टोकियोमध्ये) टोकियो विद्यापीठ आहेत. प्रतिष्ठित आणि लोकप्रिय तसेच क्योटो विद्यापीठ, ओसाका विद्यापीठ, होक्केडाओ आणि टोहोक अशी अनेक विद्यापीठे आहेत. जपानी विद्यापीठात विनामूल्य शिक्षण घेण्यासाठी पर्याय म्हणजे राज्य शिष्यवृत्ती आहे. जी दरवर्षी सर्वोत्तम पदवीधरांना नियुक्त करते. स्पर्धा खूप मोठी असते, जवळजवळ १०० शिष्यवृत्त्या विद्यार्थ्यांसाठी उपलब्ध केल्या जातात.

थोडक्यात, जगाच्या इतर विकसित देशांपेक्षा जपान फार वेगळे नाही; परंतु काही वैशिष्ट्यांमुळे जपान व जपानची शिक्षणपद्धती जगात प्रथम क्रमांकावर आहे.

🥦 लेखिका श्री ज्ञानेश्वर महाविद्यालय नेवासा, अहमदनगर येथे नीवशास्त्र विषयाचे अध्यापन करतात

Email: jkavitak1983@gmail.com

Education in Australia

Ruthvik Rao

Australia has one national system for education. The Education Systems aims at excellence, knowledge and preparing students for employment. The author introduces the readers to this system.

Introduction

Australian Education System (AES) offers primary, secondary, tertiary, and higher education pathways. Unlike many other countries, AES is governed by a national policy which includes school, vocational and university education qualifications into one national system. The policy is titled Australian Qualifications Framework (AQF) and allows students to be promoted from one level of study to the next, and from one institution to another, provided the student satisfies the requisite visa requirements. Obtaining an AQF qualification is preferred as all AQF qualifications are Government-authorised, nationally accredited and genuine.

Australian Schools

Schooling in Australia commences from preschool, and it goes on through to preparatory (or kindergarten), primary school, secondary school and senior secondary school levels. Generally, children are involved in schooling for 13 years, but school education is only compulsory until the age of 16. Children have the choice of government schools, nongovernment schools, private faith-based schools and schools based on educational philosophies. All schools must be registered with the state or territory education department and are subject to governmental requirements.

Australian schools offer a variety of subjects and broad curriculums. Key learning areas include English, Mathematics, Social Studies, Geography, Science, History, Arts,

Languages other than English, Sport Technology, Food and Nutrition, Home Economics, manufacturing, Design and Technology and a variety of other subjects depending on the specific institution.

The often-cited factors which make Australian schools unique include: * Small class sizes – i.e. the number of student is

- Small class sizes i.e. the number of student is limited to a maximum of 30 students in one class;
- Teachers are university trained and are required to hold certain qualifications to teach certain subjects;
- Use of High level technology in classrooms to ensure quality education;
- Gifted and talented programs to cater for high achieving students;
- High achievement programs;
- Individualised programs for students requiring extra support; and
- Quality assurance frameworks which ensure Australian schools abide by certain minimum standards.

After completing senior secondary school (i.e. Grade 12), students may opt to sit for exams to receive an official certificate of qualification. This qualification is recognised by Australian universities, higher educational and vocational education training institutions, and international institutions.

Further, the Australian school curriculum prepares students for their future and aims to develop young adults who are independent, successful, confident, creative and informed citizens of the global community.

Admission to Higher Education

Admission to Bachelor degrees are usually based on a student's Australian Tertiary Admission Rank (ATAR), which students receive upon the completion of their secondary school studies (i.e. Grade or Year 12). The ATAR represents a student's overall academic achievement and is expressed as a number on a 2000-point scale from 99.95 to 0. To receive an ATAR, students must:

- Complete English subject;
- Complete five general subjects (e.g. Maths, Social Studies, History, Sciences (including Physics, Biology, Chemistry) and other subjects (depending on what a school offers);
- Complete four general subjects plus one applied subject or a vocational subject education and training course resulting in the award of a Certificate III, diploma or advanced diploma (these courses include manufacturing, cookery, fitness and health and other vocational disciplines); and
- Accumulated subject results within a period of five years.

Entrance into a particular university is then dependent on a student's ATAR score. For example, for 2021, the following Australian universities list the following ATARs as the prerequisite to obtain admission into the respective university courses:

Universities are entitled to change their ATAR prerequisites as they see fit. The top

Table 1: ATAR Prerequisites for Australian Universities					
University	Arts	Business / Commerce	Science, Technology, Engineering and Maths		
University of New South Wales	80	95	85		
University of Queensland	75	87	79		
Southern Cross University	60	60	60		
Queensland University of Technology	70	79	70		

ranked universities have an excess of demand for positions in their courses. Accordingly, these universities set higher ATAR entrance requirements (e.g. University of New South Wales). Those universities which are less popular use ATARs to establish basic academic requirements.

Ultimately the ATAR, a student receives at the completion of Grade 12 does not dictate which higher education path the student must take. Australia's robust education system allows for students to go for transition between degrees, courses and universities. Therefore, whilst the ATAR is an important first step for high school leavers to commence their higher education, it is not the sole determining factor for a high school leaver's future education and career.

Higher Education

Higher education pathways are available for individuals who wish to pursue an advanced degree and continue their studies. Three main types of higher education are offered – namely: Bachelor, Master and Doctoral degrees.

A unique aspect of Australia's higher education program is the ability for students to obtain in a double or combined Bachelor degree. At the end of the course, students receive two Bachelor degrees resulting in an array of potential employment opportunities.

Common double degrees include:

- Bachelor of Laws / Bachelor of Business:
- Bachelor of Business / Bachelor of Arts;
- Bachelor of Engineering / Bachelor of Science
- Bachelor of Justice / Bachelor of Laws.

Australia offers 43 recognised universities, which include 40 Australian universities, one private speciality university and two international universities. Accordingly, a wide range of courses are available for students to study in Australia, including science, management, humanities, commerce, engineering, law, health sciences and many more of these courses. Australian universities

are renowned as market leaders in the sectors of engineering and technology, environmental science, accounting / finance and medicine.

Vocational Education and Training (VET)

In Australia, many secondary school graduates opt to undertake VET instead of higher education at universities. The primary aim of VET is to provide students with the necessary practical skills to perform tasks effectively and safely across a variety of employment sectors. The courses are provided by government-funded institutions (such as TAFE), adult and community education centres and private organisations.

VET qualifications also allow students who did not receive their desired ATAR result for transition into university through an alternate route (i.e. instead of starting at the university in the desired course directly after graduating Grade 12, students may complete a particular VET course, which will then enable them to satisfy the prerequisites for their desired university course, despite not achieving the required ATAR).

Common VET courses include:

- Culinary skills;
- Training and assessment;
- Aged care;
- Accounting / Management / Business / Business Administration;
- Event management;
- · Cyber Security;
- · Counselling;
- Veterinary Nursing;
- Horticulture
- Many others.

International Students

In Australia, approximately 25% of students in higher education courses are considered "international students" (i.e. not

Australian citizens or permanent residents). Australia is popular destination for students worldwide, and hosts in excess of 8.5 percent of the world's overseas students.

For international students to receive a visa to study in Australia, they must demonstrate that they are admitted to study a program at an institution which is recognised on the Commonwealth Register of Institutions and Courses for Overseas Students.

For international students to receive admission in Australian universities and institutions, they must satisfy the relevant course entry requirements. This depends on the grade point average attained by the international students in their home country upon graduating Grade 12, which must be the same or higher than the ATAR prerequisite. Therefore, the entrance requirements for international students in Australian universities are similar to those for Australian students. However, one distinction is that international students are not required to demonstrate English language skills. Despite this, international students must hold a level of proficiency in English, which varies depending on the course the international students are seeking admission in.

Conclusion

The Australian Education System provides a high-quality and inclusive program that aims to upskill all participants. It is founded upon excellence, dedication and equipping students with the necessary knowledge and experiences to prepare them for employment.

🥦 लेखक हे शास्त्र व कायदा यांचे अभ्यासक आहेत. बौद्धिक संपदा यामधील मार्गदर्शक आहेत.

Email: ruthvikrao08@gmail.com

Student-Centred Learning in Finland

Anuradha Nagpal, Nagpur: 9766315897

A system can be improved by observing some other prevalent systems. Finland's education system is considered one of the best in the world. Student- centered learning, assessment without formal examination, co-opration instead of competition are some of the characteristrics of Finland's Education System. The reasons for its success are highly competant teachers, uniform basic education and autonomous school.

No system is ideal; no system is perfect but we may be able to improve it by observing some of the best education systems of the world.

Finland's education system has been in the news lately as it is considered one of the best education systems in the world. According to the Program for International Student Assessment (PISA) which in conjunction with the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), Finnish students have routinely outperformed many top countries in reading, science and mathematics.

What is the secret of success of this educational model? Before indulging in its unique characteristics we should understand the system and its objectives.

Finland was not a success educationally in the 1970s, when the United States was the unquestioned world leader in education, but the country framed a productive teaching and learning system by expanding access while investing purposefully in ambitious educational goals using strategic approaches to build teaching capacity.

By the late 1970s, investment in teachers was a special focus. Teacher education was improved and extended. Policy makers decided

if they invested in highly skilled teachers, they could allow local schools more autonomy to make decisions about what and how to teach. It was a reaction against the prevalent oppressive, centralized system they sought to overhaul. In these model schools, students and teachers participate in problem-solving activities in groups, a common feature in Finnish schools. The problem-solving groups engage in a cycle of planning, action, and reflection/evaluation that is reinforced throughout the teacher education program. This is, in fact, a model for what teachers will plan for their own students, who are expected to incorporate similar kinds of research and inquiry in their own studies. Indeed, the entire system is intended to improve through continual reflection, evaluation, and problemsolving at the level of the classroom, school, municipality and nation.

Objectives of Finland's Education System:

- * Free and equal education to all students.
- * Make them lifelong learners.
- * Raise the level of education.
- * Offer equal educational opportunities to all citizens, regardless of their place of residence, wealth, mother tongue or sex.

Pattern of Finland's Education System:

The Finnish (Finlands) Education System comprises the following:

- **1. Early Childhood Education and Care** (Provided to the students before the beginning of the compulsory education)
- **2. Pre-Primary Education** (1-year duration for 6-year olds)
- **3. Basic Education** (Compulsory, 9-years education for children aged 7-16)
- **4. Upper Secondary Education** (Vocational Education and Training/General Upper Secondary Education)
- **5. Higher Education** (Education offered by Universities / Universities of Applied Sciences)
- 6. Adult Education.

Characteristics / Key features of Educational system of Finland:

Modern study environment and modern thinking teaching from kindergarten to higher education, Finland has always prided itself on the development of its new and innovative physical learning facilities.

Applications-

- 1. The Escape Room Lab is the first of its kind in the country. Opened in October 2020 it aims to 'gamify' the learning experience and enhance students' teamwork and problem-solving skills.
- 2. Smart lab is a revolutionary space for students to try out new ideas and gain new learning experiences through Augmented Reality.
- 3. Flexible studying is another open and diverse pathway in which students are encouraged to take the lead and responsibility for their own learning.

Student-centered learning - the heart of Finnish education

The Finnish approach puts the student and not the teacher at the centre of the learning process. The main focus is providing valuable learning experiences which develop communication skills, independent use of language thus improving independent and critical-thinking skills as well as self-confidence and global perspective.

Assessment without formal examinations

Finland has no standardised tests except a voluntary examination called National Matriculation Examination which is conducted at the end of the senior year in high school. The assessment of a student is done based on a grading system set by the teachers of the school. The performance of the students throughout the years is tracked by self assessment which then forms the basis of grading.

Cooperation instead of Competition

Finns don't believe in competition. The Finnish education system teaches its young minds to work together, empathize and collaborate for problem-solving and help students to learn life skills. Pressure kills. The desire to learn and stimulates an unnecessary desire of scoring well in exams. By chugging out the mentality of competing, Finns actually let their students breathe easy and prepare for life skills.

School education starts at the age of 7

One of the most distinctive features of the Finland education system is that children begin school at an age of 7 instead of 3, which is preferred in most education systems of the world.

शिक्षण संक्रमण (४४)

In the past few years, the competition has increased so much that parents start the pre-schooling of their children at the age of 2. The pressure starts right here. Giving a kid 7 years of no-stress before he/she gets into the mode of compulsory education in Finland helps to develop their minds properly.

Teachers become family

Finnish education system cares about its students so much that the same teacher teaches its students throughout different grades for years. The teacher-student bond strengthens which helps to make the teacher a part of the family for the kids. This factor makes learner more receptive to learning and listening.

Free Mid-day meal

Every Finnish child is entitled to a free daily school meal in both primary and secondary schools. Finland began providing free school meals 70 years ago, and it has been a success story ever since. The Finnish school meal system encourages children to attend school and helps them to follow a balanced diet and make healthy nutritional decisions later on.

Relaxed school atmosphere

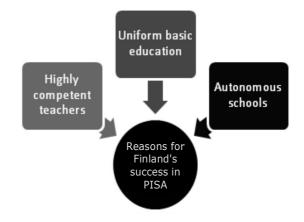
Usually, Competition puts immense pressure on students. Some are unable to cope with it hence, reluctance is developed. Unless and until, schools become a 'go to' place for the kids, learning will not happen. The solution to this issue has been found out by the Finland school system and they have done everything to keep the school atmosphere relaxed.

The teaching schedule of the students is not crammed with n number of lectures. Instead

there are only a couple of periods every day. Students get a lot of breaks and activity time every single day. This gives them time to relax, collaborate, breathe in fresh oxygen and grow the right way.

Quality of faculty in Finland

Teachers in Finland are highly educated and revered professionals. All teachers at the elementary, middle and high school levels are required to have a Master's degree. Teaching is a popular profession and universities can select the most motivated and talented applicants. The profession has high status and teachers are autonomous in their work, as the system is based on 'trust rather than control.'

Thus we can see that a holistic teaching environment that strives for equality over excellence is the answer to Good education system.

े लेखिका या नागपूर येथे आदर्श विद्या मंदिर हायस्कूल व न्युनिअर कॉलेन येथे उपप्राचार्य म्हणून कार्यस्त आहेत.

Email: anuradhanagpal@avmnagpur.ed.in

Education in Russia Aimed at Overall Development

Rohini Joshi, Pune: 9325147134

In the system of Education in Russia, General Education having certain basic subjects, is compulsory. There is a great scope for higher education at formal and non-university level including vocational education. This article enlightens readers about this pattern prevalent in Russia.

Russia has its official name as Russian Federation. Once it was the preeminent Republic of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). After the dissolution of USSR, Russia became an independent country in December 1991.

In the USSR, the education was free and provided by the government. Now private schools are also coming up.

General education in Russia has 3 stages. **Primary Education** lasting for 4 years. (1 - 4 classes) **Basic General Education** for 5 years. (5 - 9 classes) **Secondary General Education** for 2 or 3 years.(10 - 11 class)

A child starts going to school at the age of 7 years. (But from 2 years to 7 years of age child may attend pre-school education classes, which may be run for the whole day.)

The Academic year runs from 1 September to the beginning of June. School examinations are in June. (June is a summer month, with better climate conditions compared to other months in a year.)

Russian General Education focuses on the intellectual, emotional, moral and physical development of the individual. It aims to develop the abilities that allow a student to adapt to life in society as well as helping the individuals to make

conscious choices concerning professional education.

Further it aims at introducing the student to the achievements of science, technology and culture. It also aims at introducing heritage of Father Land and world culture.

General Education normally consists of 34 weeks of study per year and 27 to 36 hours of study per week. The language of instruction is Russian in all state accredited educational institutions. General Education is compulsory. The basic curriculum has some compulsory topics such as Russian language, Foreign language, Maths , History, Politics and natural sciences. Every school designs its own curriculum, based on the state requirement. Individual schools have their own optional disciplines. In Moscow there are schools, that specialize in certain subjects such as Maths, Music, Arts, Sports etc. These schools can also offer extra education for children, alongside the general courses.

After completing the primary and basic general education, the students participate in final examinations. They receive a Certificate of Basic General Education (Attestatob Osnovnom Obshchem Obrazavani) which entitles the student to attend secondary general education, vocational education or non-university level higher

education. After completing the secondary general education, the students need to pass the state final attestation, after which they are awarded a Certificate of Secondary General Education. Attestatob Srednem Obshchem Obrazavani. This school leaving certificate will allow students to continue higher education: either vocational education or both non – university and university level education.

For higher Education a bachelor's course takes not less than 4 years. A special course requires not less than 5 years and Masters course takes not less than 2 years.

Most educational institutions use a five point grading system, where 5 is the highest and 1 is the lowest. However receiving '1' is quite rare and is used to represent the student's behavior and attitude rather than his knowledge. 3 is the passing or fair grade. Getting 2 out of 5 is unsatisfactory or failed. Many of the exms are oral.

े लेखिका नॅशनल डिफेन्स ॲकॅडमीमध्ये कॅडेट्स यांना गेली ९० वर्ष रशियन भाषा शिकविण्याचा अनुभव आहे.

Email: joshirohini@gmail.com

वाचकांचे अभिप्राय

सप्रेम नमस्कार,

सप्टेंबर २०२१ चा शिक्षण संक्रमण अंक वाचला अत्यंत नावीन्यपूर्ण व सर्व शिक्षक पालकांसाठी उपयुक्त असा विषय असलेला हा अंक खूप काही देऊन जाणार आहे. आपल्या देशाव्यतिरिक्त इतर देशात शिक्षण कसे आहे? आपली शिक्षणपद्धती व विविध

देशांच्या शिक्षणपद्धती यांच्यात काय अंतर आहे? या विविध शिक्षणपद्धतीतून आपण काय घेऊ शकतो? आपल्यासाठी काय उपयुक्त? असे अनेक प्रश्न व उत्सुकता जागविणारा हा अंक मनाला खूपच भावून काही प्रश्नांची उत्तरे अंकातून मिळाली. देशोदेशीच्या शिक्षणपद्धतीची तोंड ओळख व परिचय घडला. यासाठी माननीय संपादक महोदय यांचे मनापासून आभार!

जपान सारख्या प्रगत देशात फक्त पुस्तकी शिक्षण नव्हे तर विद्यार्थ्यांतील छंदांची व आवड निवडही तेवढीच सक्षमपणे जोपासली जाते. ऑस्ट्रेलियातील शिक्षण आनंददायी शिक्षण, विद्यार्थी परिपूर्ण नागरिक कसा होईल याची दक्षता घेणारा कॅनडा, तर स्वीडनमधील शिस्तशीर पणा व वेळेचे महत्त्व याची बीजे शिक्षणातच रुजवली जातात. हेही तितकेच महत्त्वाचे. निसर्ग जोपासना करणारा भूतान, शिक्षणातून रोजगाराभिमुखता निर्माण करणारा स्कॉटलंड, अशा अनेक वैशिष्ट्यांसह येणाऱ्या विविध देशांच्या शिक्षण पद्धती शिक्षकांना तर माहिती आणि हे काम केले सप्टेंबरच्या अंकाने!

असेच एखाद्या विषयाला वाहिलेले, त्या विषयाचा विविधांगांनी परिचय करून देणारे विशेषांक निघाले तर आम्हाला शिक्षक समृद्धीसाठी ते खूपच उपयुक्त ठरतील, याचाही विचार व्हावा. सर्व लेखकांचे मनापासून आभार, धन्यवाद!

श्री. ज्ञानेश्वर देवकर, प्रबोधनकार विद्यालय, नवी मुंबई

Education in Germany

Bhavana Narsingoju, Pune: 8788715460

In this article the author has shown how education in Germany is not only more job - oriented but also has various avenues open for higher academic achievements and research.

"Education is not preparation for life; education is life itself." – John Dewey

I would like to take this opportunity to share the information regarding education system of Germany. It is observed that the German education system tends to focus on STEAM (Science Technology Engineering Arts Mathematics) and promotes the same in mainstream education.

The primary education is uniform throughout, however the secondary education system has four parts namely:

Hauptschule:

This type of school deals with academic as well as practical knowledge. This school is meant for students who do not wish to pursue a Master's Degree in any subject, but wish to start working early on. The subjects in these type of schools are coupled with hands on activities. They obtain a completion certificate by 15 to 16 years and then the students can enroll in a full time vocational course known as 'Beruffachschule'. Here they will learn in detail about their area of choice in detail. This line of education will ensure that students are eligible to work by 18 years of age.

Realschule:

This type of school gives the student more number of subjects to choose from. This type of schooling system allows students to integrate different subjects. If they like the curriculum they can continue to give certain exams and move to 'Gymnasium' which will train them for University Level study.

Gymnasium:

Aimed at students who plan to go for university-level education, Gymnasium schools typically offer rigorous levels of academic education. Students choosing to continue in Gymnasium usually enter research programs and are equipped with knowledge from various fields.

Gesamtschule:

A more inclusive way of learning was adopted recently. It combines Gymnasium, Realschule and Hauptschule and they are allowed to give any of the completion exams.

Integration in Indian System:

Since our state is diverse and often has students from different states, making our education inclusive yet competent is considered an important factor in recent times.

Suggestions for reforms:

- 1. Offering a similar option of 'Hauptschule' schooling for students who are more inclined to practicality and economically weaker sections of the society. This will help them with early employment and reduce drop-out rates.
- 2. Offering 'Gesamtschule' options to students who are from other boards, will reduce the number of students opting for CBSE and ICSE boards due to third language.

- 3. Offering a similar pattern of 'Realschule' to students with Maharashtra State Domicile will ensure Culture Preservation and Integration of various subjects and give advantage of continuing towards University Level Courses or choosing Vocational Courses.
- 4. 'Gymnasium' pattern is already integrated in current education system, however I would like to suggest term wise bifurcation of STEAM in curriculum. The promotion of STEAM will ensure scientific and rational bend of mind and will result in high quality of education.

I conclude with the words of Savitribai Phule, "Rise, to learn and act". With the changes taking place existing society, I believe we must make available more options to retain and carry forward the noble and prestigious profession we belong to. Upholding, and inviting gently different strata of society to learn and work in harmony.

े लेखिका सिंबायोसिस न्युनिअर कॉलेन, किवळे, पुणे येथे (कला, वाणिन्य व विज्ञान) येथे प्राचार्य आहेत.

Email: principal@symbiosisjuniorcollege.ac.in

वाचकांचे अभिप्राय

सप्रेम नमस्कार,

सप्टेंबर २०२१ चा 'शिक्षण संक्रमण' हा अंक हाती येताच मुखपृष्ठ पाहूनच अंकाबद्दल मनात अधिक आकर्षण निर्माण झाले. या विषयावरील अंक वाचून शिक्षणविषयक विचारांची जणू मेजवानीच लाभल्याचा आनंद झाला. देश-विदेशातून लेखकांचे विचार एकत्र करून या अंकाची मांडणी केल्याने या अंकाचे हे एक 'वेगळेपण' म्हणावे लागेल. या अंकात इतर देशांच्या शिक्षणविषयक विचारांची, अध्ययन-अध्यापनाची तसेच तंत्रज्ञान विज्ञानासंबंधीची उपयुक्तता जाणून घेता आली. या साऱ्या देशोदेशीच्या शिक्षण पद्धतींच्या वाचनामुळे आम्हा वाचकांना ज्ञानमेवा मिळाला, हे या अंकाचे मोठे यश म्हणावे लागेल. नुकताच ८ सप्टेंबर रोजी आंतरराष्ट्रीय साक्षरता दिन संपन्न झाला.

साक्षरतेचा दिवा, घरोघरी लावा... अंतरी पेटवा, ज्ञानदीप नवा...

अशा संदेशाचा जयघोष आजही सर्वत्र सुरू आहे. या देशोदेशीच्या शिक्षण पद्धतींची ओळख शिक्षक, विद्यार्थी, पालक, शिक्षणतज्ज्ञ, शिक्षणप्रेमी यांना होणे किती महत्त्वाचे ठरते तेही लक्षात येते. यासाठी समाजातील सर्वच घटकांनी एकत्र येऊन चिंतन आणि मनन करून देशोदेशीच्या या शिक्षण पद्धतींतून जे जे चांगले ते ते घेऊन 'शिक्षणवाट' विद्यार्थी, पालक, शिक्षक, समाज व राष्ट्र यासाठी समृद्ध, सुखकर आणि सोपी कशी करता येईल यासाठी सर्वांनी कटिबद्ध होणे महत्त्वाचे आणि गरजेचे वाटते. शेवटी म्हणावेसे वाटते, 'देशोदेशीचे शिक्षण जाणून घ्यावे लागेल, त्यातले योग्य ते अंमलात आणावे लागेल.'

विठ्ठलराव कुसाळे, मुंबई

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, पुणे राज्यमंडळामार्फत आयोजित राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धेच्या निकालाचे निवेदन

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळातर्फे शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये महाराष्ट्र राज्यातील मान्यताप्राप्त माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षकांसाठी राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धा आयोजित करण्यात आलेली होती. या राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धेसाठी एकूण ०५ विषय खालीलप्रमाणे देण्यात आले होते.

- १. तंत्रस्नेही शिक्षक काळाची गरज
- २. वाचनसमृद्धी शिक्षकांसाठी अपरिहार्य
- ३. उपक्रमशीलता आणि शिक्षक
- ४. विद्यार्थी व शिक्षक- शरीर/मन:स्वास्थ्य
- ५. नवीन शैक्षणिक धोरण आणि माझी भूमिका

या विषयांवर आधारित राज्यातून एकूण १८४ निबंध प्राप्त झालेले होते. या निबंधांचे मूल्यमापन **१. प्रा. निला कदम, पुणे २. प्रा. संजीवनी कुवळेकर ३. डॉ.व्ही.टी. पाटील, पुणे** या तज्ज्ञांनी केले. शासन नियमानुसार कोविड-१९ या महामारीमुळे सालाबादप्रमाणे स्पर्धेचा निकाल व पारितोषिक वितरण सोहळा मंडळ कार्यालयात संपन्न करता येत नसल्याने सदर स्पर्धेचा निकाल दिनांक ०३ सप्टेंबर, २०२१ रोजी ऑनलाईन जाहीर करण्यात आला आहे.

स्पर्धेचा निकाल खालील प्रमाणे-

兩.	विजेत्या स्पर्धकाचे नाव	निबंधाचा विषय	क्रमांक
१.	श्रीमती सायली अरुण महाजन, नाशिक	उपक्रमशीलता आणि शिक्षक (इंग्रजी)	प्रथम
٦.	डॉ.गोविंद दगडू कदम, अहमदनगर	तंत्रस्नेही शिक्षक – काळाची गरज	द्वितीय
₹.	सौ.मंजुश्री संजय भागवत, रत्नागिरी	वाचनसमृद्धी - शिक्षकांसाठी अपरिहार्य	तृतीय
٧.	श्रीमती मीरा गजेंद्र कानडे, मुंबई	नवीन शैक्षणिक धोरण आणि माझी भूमिका	चौथा
ч.	कु.अनिता रामदास नगराळे, दिग्रस, जि.यवतमाळ	उपक्रमशीलता आणि शिक्षक	पाचवा
ξ.	श्री.महादेव दिनकर इरकर, वसई, जि.पालघर	वाचनसमृद्धी - शिक्षकांसाठी अपरिहार्य	पाचवा
૭.	डॉ.गिरीश विद्वलराव वैद्य, वर्धा	तंत्रस्नेही शिक्षक – काळाची गरज	पाचवा
८.	श्रीमती अंजली सुभाष गोरेगावकर, मुंबई	नवीन शैक्षणिक धोरण आणि माझी भूमिका	उत्तेजनार्थ
۶.	श्रीमती चारूलता मधुकर पिंपळकर, वरोरा, जि.चंद्रपूर	विद्यार्थी व शिक्षक - शरीर/मन:स्वास्थ्य	उत्तेजनार्थ
१०.	श्रीमती ज्योती सच्चिदानंद दीक्षित, भोर, जि.पुणे	नवीन शैक्षणिक धोरण आणि माझी भूमिका	उत्तेजनार्थ
११.	श्रीमती लीना प्रकाश काकडे, नागपूर	उपक्रमशीलता आणि शिक्षक	उत्तेजनार्थ
१२.	श्री.रवींद्र नारायण पंडित, अहमदनगर	नवीन शैक्षणिक धोरण आणि माझी भूमिका	उत्तेजनार्थ
१३.	श्रीमती प्रगती वैभव भगत, पेण, जि. रायगड	तंत्रस्नेही शिक्षक – काळाची गरज	उत्तेजनार्थ

पारितोषिक विजेत्यांचे हार्दिक अभिनंदन!

(डॉ.अशोक भोसले) सचिव महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, पुणे

प्रबोधनकार केशव सीताराम
ठाकरे यांच्या जयंतीनिमित्त
त्यांच्या प्रतिमेचे पूजन करताना
श्री. दिनकर पाटील, अध्यक्ष,
डॉ.अशोक भोसले, सचिव,
श्री. शैलेंद्र पाटील,
लेखाधिकारी,
श्री. पोपटराव महाजन,
सहसचिव, राज्यमंडळ...

माजी पंतप्रधान राजीव गांधी
यांच्या जयंतीनिमित्त सद्भावना
दिनानिमित्त प्रतिज्ञा घेताना
श्री. दिनकर पाटील,
अध्यक्ष, राज्यमंडळ,
इतर अधिकारी व कर्मचारी...

REGISTERED

Shikshan Sankraman Registered Newspaper is Date of Publication - 26th September, 2021 Date of Posting - 26th September, 2021 Posted at Pune PSO, GPO 411 001 RNI NO.MAHMAR/2011/38461 Postal Regd.No.PCW/007/2021 - 2023

(Licence to Post without Prepayment of postage No. WPP-74/2021 - 2023)

शिक्षण संक्रमण अंकासाठी ऑनलाईन सुविधा

अँण्ड्रॉईड ॲप – मोबाईलच्या गुगल Play Store वर Shikshansankraman सर्च करून डाऊनलोड करा.

वेबसाईट - http://shikshansankraman.msbshse.ac.in

- * अंकाची वर्गणी ऑनलाईन 'वेबसाईट' किंवा 'ऑप' द्वारे भरा.
- * अंकासाठी लेख 'वेबसाईट' किंवा 'ॲप' द्वारे पाठवा.
- * अंकाच्या मुखपृष्ठासाठी चित्र 'वेबसाईट' किंवा 'ॲप' द्वारे पाठवा.
- ऑनलाईन प्रतिक्रिया पाठवा.

if not delivered please return to :	stamp
संपादक, शिक्षण संक्रमण महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, स.नं.८३२-ए.फायनल प्लॉट नं १७८,१७९ बालचित्रवाणीजवळ,आघारकर रिसर्च इन्स्टियूटमागे,भांबुर्डा, शिवाजीनगर, पुणे-४११००४ दूरध्वनीः ०२०-२५७०५००० फॅक्स नंः ०२०-२५६६५८०७ ई-मेलः hodresearch.stateboard@gmail.com वेबसाईटः http.//www.mahahsscboard.maharashtra.gov.in	уГа